

ПАША ЄМЕЦЬ

ДОРОГОЮ ТЕРПІННЯ

від Сибіру до Каліфорнії

СПОГАДИ. ПОЕЗІЇ

Лос Анжелес, 1998

*Висловлюю глибоку вдячність
своєму братові Якову Ємцю, його
дружині Ліді, а особливо їхньому
синові Григорію за турботи,
пов'язані з виданням цієї книжки.*

Паша Ємець.

Паша Ємець

**ДОРОГОЮ
ТЕРПІННЯ**

ВІД СИБІРУ ДО КАЛІФОРНІЇ

СПОГАДИ. ПОЕЗІЇ

Правопис автора збережено

Редактор Раїса Галешко

diasporiana.org.ua

**Видавництво журналу "Всесміх"
Торонто, Канада, 1998**

PASHA YEMETZ

THE WAY OF SUFFERING

FROM SIBERIA TO CALIFORNIA

MEMOIRS. POEMS

Published by BCE.C.MIX Publishing,
Toronto, Canada, 1998

Паша Ємець. Полтава, 1959 р.

БІОГРАФІЧНА ДОВІДКА

Я, Ємець Парасковія Сидорівна, народилася 25 жовтня 1913 року в селі Безсали, Лохвицького району, Полтавської області, на Україні, в родині селянина. Закінчила педагогічний технікум. Вчителювала. В 33-му році батьки переїхали жити в містечко Лохвиця. В 1937 році вийшла заміж за вчителя Жарого Прокопа Климовича. В тому ж році був заарештований мій батько Ємець Сидір Каністратович. На наші клопотання дізнатись про його долю ми отримали відповідь, що він засуджений без права переписки.

Почалася Друга Світова війна. Чоловік відступив на схід, а мене з двома малими дітьми мати забрала з села Бодакви, де ми вчителювали з чоловіком, до себе в Лохвицю.

Брат був у Советській армії, попав у полон, а потім повернувся в місто Лохвицю і пізніше, в часи окупації, став редактором газети "Лохвицьке слово". Я почала друкуватися в цій газеті, мої вірші були антирадянського змісту, особливо вірш

"Сталінська слава". А коли вернулися совєти, то через рік мене було арештовано.

Судив мене військовий трибунал по статті 58, дали мені десять літ виправних таборів і п'ять років висилки. Це сталося в 1944 році.

Відправили мене в Печорські лагєри. Захворіла, потрапила в лікарню (для засуджених) і мені вдалося там остатися працювати медсестрою. Тут мені скинули строк кари на один рік.

Звільнили мене в 1953 році. А після смерті Сталіна, коли була реабілітація, з мене зняли судимість і висилку. Бувші арештаннти отримали чисті папирти.

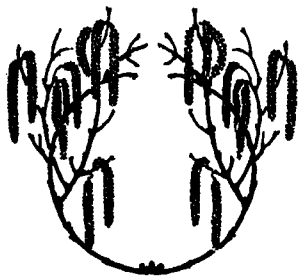
Я ще три роки працювала в Караганді, в посольку Долінка медсестрою в дитячому приюті, а в 1957-му повернулася в Лохвицю.

На час арешту я мала двох синів — Віталія 1938 року народження і Аскольда 1940 року народження. Сини залишилися на руках моєї матері, коли мене арештували. Аскольд умер в 1944 році — в рік мого арешту, але вже без мене. В нього була дифтерія і йому потрібно було для лікування протидифтерійну сиворотку. Але тому що наша родина належала до "ворогів народу", то моєму синові дали змогу вмерти.

Батько мій, Сидір Каністратович Ємець, був арештований ще 1937 року. А брат, Яків Сидорович Ємець, відступив з німцями і потрапив до Америки. Я ж, повернувшись з лагерів, працювала в сусідньому районі медсе-строю. Брат хотів, щоб я приїхала до нього в Америку, вислав чотири запрошення, але кож-ного разу мені відмовляли у візі. То я написала листа до Громика (він тоді був головою Ради Міністрів), і аж тоді змогла приїхати до Америки. Тут зустрілася з письменником А. Юриняком. Ми одружилися і я залишилася в Америці. В 1996 році А. Юриняк помер.

В Америці я друкувалася в газетах: "Українські Вісті" і "Свобода" під іменем Паша Ємець.

ПІВНІЧ

Та північ далека, холодна,
Як рана у серці моім.
Забути її я не годна
При всьому бажанні своїм.

Сибір — то є край голокосту,
Багато людських там кісток.
Край гірких сліз, горя і злости,
Нездійснених мрій і думок.

В числі арештантів тих бідних
Я тоже була десять літ.
Топтала Сибір той холодний
Й старалась не вмерти, а жить.

СПОГАДИ

СИБІР. ДЕСЯТЬ РОКІВ У ЗОНІ

Арешт

Лохвиця — невеличке районне містечко на Полтавщині. Ми з чоловіком вчителювали в селі Бодаква. Почалась війна. Мене моя мати з двома малими дітьми забрала до себе в Лохвицю.

Прийшли німці. В Лохвиці стала виходити українська газета "Лохвицьке слово" (1941—42 рр.) і "Вісті Лохвиччини" (1942—1943 рр.). В них було надруковано декілька моїх віршів антирадянського змісту і вірш про сталінську "криваву славу" (звичайно під псевдонімом).

Після поразки в Сталінграді німці стали відступати. Вернулись совети. Енкаведисти, що йшли з Червоною Армією, з'явились в наш дім,

зробили обшук, забрали мої чорнові зошити з віршами, чоловіків фотоапарат, швейну машинку, деякі меблі — брали, що хотіли.

Ми всі — мати, я і двоє дітей, знаходились в окопі. Енкаведисти визвали мене в хату. Один з них (а їх було троє), показуючи мої зошити, спитав: "Ето ти пісала?", і вдарив мене кулаком у підборіддя. А в нашій домі знаходився майор, він стояв у стороні (не енкаведе), і каже: "Ну что ти, ето же женщина". Більше вони мене не займали. Я повернулась до окопу, а мати крізь сльози: "Я думала, що ти вже не вернешся..."

Етап в Лубни

Літом 44-го року мене заарештували. В Лохвиці тюрми нема, а є камера попереднього ув'язнення (КПУ). Нас зібралось тут чималенько, і одного весняного дня, нас осіб з п'ятдесят, відправили етапом у Лубни. Там була тюрма ще з царських часів. Віддаль — 50 кілометрів. Нас вистроїли в колону. Попереду їхала підвода, що везла наші речі і харчі. Мені мати напекла торбу коржиків, і в інших також щось подібне було. Ми йшли серединою вулиці, з обох сторін охорона, а тротуаром по два боки

ішли наші рідні, зайомі і люди, які зустрічались по дорозі, приєднувались до проводжаючих (проводжаючих було більше, ніж арештантів). Вулицею ішла така широка колона, вдвічі більша, ніж на парадах радянських свят.

Вийшли ми за місто, народ став розсіватись, залишилися наші рідні, вони стояли, аж поки нас не стало видно. Щось вони нам кричали, махали руками. Я пізнала голос матері: "Паша! Я буду клопотать, у мене є тисяча рублів!" Ми крадькома оглядались, а вони ще стояли.

По дорозі нам давали два рази відпочити. Ми сідали на дорозі, по боках охорона.

Прийшли в Лубни, було вже темно. Перед ворітьми тюрми охорона приказала нам: "Ложись!" Ми лягли. Була роса і прохолодно.

Приміщення, в якому приймав нас начальник тюрми, було продовгувате, освітлювалось елетролампочкою під стелею, яка не дуже то давала багато світла. В кінці — стіл, за ним стояв чоловік середніх літ, невеликий на зріст, у військовій уніформі. Начальник. Нас поставили в ряд від дверей до столу. Він кожного питав, за що сидиш? Усих називав на "ти", хоч між нами були сиві, солідні люди, як наприклад, викладач матема-

тики в Лохвицькому педтехнікумі Заліський Григорій Семенович. Пригадую один випадок в технікумі. Урок математики. Григорій Семенович визвав нас, студентів, чоловік шість до дошки. Здається, треба було витягти з числа квадратний корінь. Ми всі тягли, тягли і не могли витягти. П'ятьом він поставив "двойки", а одному "три". "Двойка" — погано, а "тройка" — перевідна оцінка. Ми всі заартачилися. Григорій Семенович піднімається з-за парти (він любив сидіти за партою, йому видно, що робить студент на дошці) і говорить: "Він теж не знає, як і ви, але в нього є смекалка, а мені це й потрібно". Попрощався з нами і пішов. Кінець уроку. Він був спокійний, витриманий і справедливий. Студенти його любили. Як було йому слухати оте "ти".

Дійшла черга до мене:

— А ти за што?

— Писала вірші,— відповідаю тихо.

— Что? Что?! — закричав.

Охоронець пояснив, що писала "стіхотворенія".

— Стіхотворенія?! А ти Шевченко знаєш?

— Знаю, — відповідаю.

— Так вот, ти не стоїшь его подмьоткі!

— Так він же тоже сидів, — кажу я.

Начальника як оса вкусила. Затанцював.
закричав:

— Уведіте єй, а то брошу чернільницю!

Перед ним на столі стояла учнівська фарфорова чорнільниця. Охоронець — мене за руку і вивів у двір.

Лубни. Камера

Розвели нас по камерах. Я попала в камеру, де було до десяти жінок. Тільки мене впустили, всі піднялися (бо вже спали). Перше питання до мене було:

— Як звать? Звідки?

— З Лохвиці... Звуть Паша.

Дали місце...

Камера була продовгувата, але вузька. Ми лежали на підлозі, головами до стіни. Між протилежною стіною і нашими ногами був прохід. Постіллю були наші речі, що в кого було.

Тут була одна жінка із стажем — рік сидить. Те, в чім її звинувачували, не підтвердилося, і тепер шукають іншу вину. Так вона розповідала. Взагалі, в тюрмі і лагерьх про це розпитувати не прийнято. Ніхто правди не скаже, а неправду не хочять вислухати. Ця

жінка мала з дому кожух. Одного разу жінки вивернули кожух вовною наверх. Вона засунула ноги в рукави, поли підібрали і зав'язали кругом шиї, на голову — платок, з нього зробили уші. Получився ведмідь, який ходить, ковиляє, а ми сміємось (тихенько, звичайно). Раз охоронець спіймав нас. Тільки ми почали цю гру, двері камери вмить відчинились і на порозі — охоронець... Ми завмерли. Він намагався сховати усмішку, але ми її спіймали. (В тюрмі все начальство намагається бути суворим і грубим). Охоронець теж — начальство. До "ведмедя":

— Пошли...

Вона спокійно попростувала до виходу, як була, в кожусі. Ми всі: посадять, посадять в карцер. (Карцер — приміщення десь в підвалі, холодне, з цементовою підлогою... Раз в день дають їсти — хліб і воду. Садять туди за провину). Пройшло півгодини чи більше, відкриваються двері і входить вона в кожусі. Тільки охоронець закрити двері, ми всі до неї:

— Ну, що?

Вона розповіла:

— Ішли через двір, охоронець постукав до начальника, звідки обізвалось: "Да, да!" Відкрив двері і пропустив мене першу. Начальник підняв голову, широко розкрив очі

і: "Что ти мне прівьол?" Охоронець пояснює. Начальник пита "ведмедя: "Зачем ви ето дєлаєте?"

Це була жінка, яка за словом у кишеню не полізе. Вона просто йому:

— Гражданін начальник! Я рік сиджу. Якби не це, то можна було б здуріть...

Начальник чуть-чуть усміхнувся, але швидко набрав суворого вигляду. У них така робота, треба, щоб їх боялись.

— Ідіте і не делайте больше етого.

Після цього ми цю гру влаштовували рідше і були обережніші. Хтось із нас ставав до дверей і закривав головою очко. Ми пильніше прислухалися до руху в коридорі і сміялися в долоні.

Пройшло більше тижня, і мене з речами визвали на суд. Ми знали — раз визивають з речами, то або на суд, або на етап (етап — це перехід з одного місця ув'язнення в інше). Етапу не передбачалось. Якось арештанти узнавали про етап, і ця вістка пошепки передавалась по камерах. Знали й те, що той, хто одержав приговор суду, не попадав у камеру, де він сидів. Щоб не розповідав нічого. А жінкам хотілось знати, який мені строк дадуть. Вони дали мені інструкцію, як це зробити: на другому поверсі, де ми знаходились, був один

туалет. І ним користувався весь поверх. Я повинна на стіні написати олівцем чи вугіллям видряпати: "Сула — 10 чи 5". Мені дали псевдонім "Сула". Це тюрма мала не менше три поверхи (точно не знаю. Після арешту наступає якесь приголомшення, що не втримується нічого в голові). Думаю, що було не менше трьох поверхів, а може й більше. Ми виглядали у вікно (хоч на них були ґрати), то двір для прогулянок був глибокий, як колодязь. Але на прогулки нас не виводили. Може тому, що після повернення советів були масові арешти і адміністрація тюрми не могла виконувати всього. Арештантів було багато.

Суд

Кімната, там же в тюрмі. Стіл. По один бік сидить військовий, по другий — дві жінки — також військові. Я стояла біля дверей, а по боках у мене два охоронці. Судив Військовий Трибунал. Я відмовлялась, що то я писала, а звертала на брата. Брат відступив з німцями, думаю, хай шукають. Суддя підзвав мене до столу і каже:

— Це ваш почерк?

А зверху під закресленим словом

поправка — почерк один. Значить писала одна людина. Я йому кажу, що той, хто топиться — хапається з соломинку. Він чуть усміхнувся і каже:

— Бува!

Потім зачитали мені вирок: десять літ трудових виправних лагерів і п'ять — висилки.

Я повернулась в ту саму камеру. Жінки відпочивали. Тільки мене впустили в камеру, всі посхоплювались:

—О, Паша, Паша!

Першим питанням було: "Скільки?"

Я сказала. Всі зітхнули. Одна не витримала:

— Добре вліпили, собаки!

На неї замахали: мовчи!..

Довго ми сиділи на своїх постелях і розмовляли, згадували різні пригоди. Потім поснули. Я не спала цю ніч. Мене повернули в цю саму камеру, мабуть, тому, що в інших жіночих камерах не було місця. Я все думала про сім'ю: двоє малих дітей, старший родився в 1938 році, а менший — в 1940-му. Старенька мати. Та ще в 37-му році заарештовано мого батька, а це теж був мінус до характеристики родини.

Етап

Через декілька днів — етап. Тихенько говорили, що далекий. Вивели нас у двір з речами. Стали готувати для відправки: перекличка і всі формальності. В мене був найбільший строк, всі вказували на мене: "Ота жінка має десять років". Пізніше такий строк давали вже багатьом.

Погрузили нас у вагони і ми поїхали аж в Харків, в тюрму на Холодній Горі.

Камера велика, нас багато. Дихати стає важко. Попросили охоронця відкрити двері, він відкрив. Постояв з півгодини на дверях — і все. Вікна в камері великі, загратовані зсередини; одна з дівчат добралась по ґратах доверху, розбила дві шиби — полилось свіже повітря і стало легше.

Потім знову етап, знов шепчемо, що кудись далеко, а попали на Харківський Тракторний Завод (ХТЗ). Тут були вже довше. Ми мили кімнати, витирали пил. Тут я зустріла Поліну Василівну з Києва. Ми брали з нею кімнату і так спокійно прибирали її. Інші жінки сперечались шуміли. В нас цього не було. В ХТЗ працював лікарем Сулима з Лохвиці (не пригадую ймення). Сам він хірург, і то добрий. Я вийшла у двір, приходжу, а мені говорять,

що приходив мужчина в білому халаті і питав, чи нема тут кого з Лохвиці? Мені радять: не виходь, він прийде. Приходить, дивлюсь — Сулима. Підходжу і питаю:

— Ви кого шукаєте?

— Тут хтось повинен бути з Лохвиці.

— Я з Лохвиці.

— Я вас не знаю...

— А Пашу Барвінок знаєте?

— О, о, знаю, вийдем у двір. Що там у Лохвиці, — питає.

— Та нічого такого. Арешти. Та говорять, що Сталіна нема.

— Сумашедча! — тихо скрикнув і враз побіг від мене.

На другий день зустрічаємось, він і говорить мені:

— Боже вас сохрани так говорити. Тут стіни мають вуха!

Так ми з ним зустрічались декілька раз. Він розповідав, що в тюрмі в нього ноги пухли від голоду, а він був високий, широкоплечий, здоровий чоловік і та тюремна баланда мало йому допомагала, поки його відшукала жінка. В ХТЗ він уже років зо три. Захворів був якось начальник цього заводу, йому потрібна була операція. Лікарі відмовлялись робити, боялись, операція, мабуть, мала бути складна. А

Сулима рискнув. Говорив, що строк великий, мабуть, десять років, може й не виживе до кінця. Операція вдалася, і йому скинули два чи три роки строку. Жінка теж була лікарем, влаштувалася десь у Харкові на працю, відвідувала часто його і допомагала.

Багато з нас приїхало з Лубень із хворими шлунками, проносили. Сулима лікував нас: давали трохи кращу баланду. А для мене, як для землячки, він робив особливу послугу: домовився із медсестрами і вони щодня кип'ятили для мене літру води.

Додому ми писали "трикутнички"-листи — паперу не було, діставали, хто як міг. Цензорами брали наших дівчат, лише не тих, що були засуджені за 58-ою статтею. Вони нам радили не писати, що ми тут голодні, і не просити вислати "хоч сухарів", бо такі листи вони мусіли викидати — так їм наказано.

Одного разу нам дали кращу баланду (більше було в ній крупи) і по баночці рибної консерви. Приходять цензори, ми питаємо: чого це так? Відповідають, що "так положено". Виявилось, що по камерах ходила комісія, питалася, як з нами поведуться і як годують. Ми мусіли відповідати, що "нормально". А Сулима лікував наші поноси від такої "нормальної" їжі, і якимось чудомвиліковував.

Дехто отримував передачі. Якось зібрались гуртом, вийшли надвір. Тюрма була на горі, огорожена дротом. А внизу люди, що прийшли побачитися із засудженими. Я відійшла трохи вбік, щоб якось вирізнитися з натовпу — і мені це вдалося. Мати впізнала мене, а я її також — по піджаку. Вона гукає:

— Паша? Скільки тобі дали?

Я кричати не можу, охорона ходить. Розвела обидві долоні і стулила їх разом. Мати махнула рукою — значить зрозуміла. Але побачитися нам так і не дали.

Знову етап

Готувався етап. Нас погрузили у столипінські вагони. І рушили. Днів три не годували, охоронці приносили лише воду. Мабуть, думали, що ми маємо доїдати передачі, якщо в кого були. Подовгу стояли на якихось станціях. Їхали довго. На одній із станцій нам видали по чималому куску хліба, в якому попадались нерозмелені кукурудзяні зерна. Мабуть, зжалились нарешті над нами, бо дівчата вже почали стукати у двері і кричати: "Давайте їсти!" По вагонах говорили (особливо т. зв. "вори", ті, що засуджені за злочинство),

що охоронці одержали на нас, заключонних (ЗК) гроші і деякі продукти, але все те пропили. Ми доїдали те, що мали, бо в багатьох були передачі з дому.

Четвертий Сангородок

Приїхали нарешті на Печору. Тут — баня, всіх нас постригли, бо ми завошивіли за дорогу. Перукарі дивувались: отакі коси — і стригти! Деякі дівчата справді мали чудові коси.

Приймали нас і тут: ми підходили до столика, де нас питали статтю, коли засуджений, на який строк і коли звільнитися з лагерь. Дійшло до мене, і коли я сказала, коли була засуджена і коли маю звільнитися, то мені самій стало страшно: яка велика відстань від 1944 до 1954 року!... До цього я не усвідомлювала свого строку, була ніби під якимсь шоком.

Потім з якоїсь колони приїхав начальник з охороною і вони забрали чимало нас, жінок. Тут прокладали дорогу до Воркути: чоловіки десь нагружали платформи, а ми тут розгружали. Бригада жінок розгружала, а мені бригадир наказав підтримувати костер —

жінки прибігали грітися. На півночі літо коротке й холодне, а це ж була зима, і люди з південних частин ССРСР важко переносили морози.

Один раз прийшли з роботи, зайшли в столову вечерять. Всі їдять, а я сиджу. Питають:

— Чого не їси?

Відповідаю:

— Щось не хочеться, і чогось мене морозить.

— Пішли в амбулаторію, — наказали дівчата, і гурт, десь із сім їх, повели мене в медичний пункт. Сестра змряла температуру — 40 градусів, і тут відразу ж положила на койку. На другий день приїхав лікар з Чертвертого Сангородка, це була жінка, і з такою зневагою говорить медсестрі:

— Смотріте, обморозила себе ногу!

Нам на Печорі видали шиті панчохи із тоненьким шаром вати та черевики, зроблені з автомобільних шин. Я й не зчулася, коли обморозила ногу — на п'яті водянка, як куряче яйце.

Відібрали, може, з тридцять жінок в лікарню. До залізничної станції ішли пішки (недалеко), а слабих — жінок п'ять чи шість — везла підвода. Я була в їх числі. Привезли на

станцію, погрузили в вагон. Мені жінки помогли забратись на верхню полку, там я могла лягти. Я, мабуть, плакала і говорила по-українському, бо з другого боку полки обіз-
вався якийсь чоловік:

— Звідкіля ви?

— З Полтавської області.

— Куди їдете, — питає знову.

— В лікарню.

— Я теж з Полтави, недавно звільнився.

Я вам раджу зачепитися в лікарні, це буде найкраще.

Потяг зупинився навпроти лікарні. Нас вигрузили, з лікарні за нами виїхала підвода. Залізниця проходила в долині, а лікарня була на крутому горбі. Це й був той знаменитий 4-й Сангородок, в якому я провела років сім.

Була зима. Морози великі. Завели нас у двір Сангородка. Це була лікарня для засуджених. За статтями засуджені були розділені по колоніях. 58-а стаття утримувалась в одній колонії, побутові — в іншій, а для міліції, прокурорів і слідчих органів був спеціальний лагерь, вони не втримувались разом з другими статтями. Їх тримали окремо, бо боялись помсти від лагерьників. Дорожки у дворі Сангородка прочищені, але була невелика завірюха, дорожки замітало, засипало

нам снігом очі. Повели нас в баню, тут перукар Ніколай Філіпович Белов побрив нам голови. Після бані нас повели в корпуси. На ногах одпорки без голянищ, поверх сорочки — довгий ватяний "кафтан" з кобкою. Піддува кругом вітер, в черевиках повно снігу "кафтан" заяложений, але ми цього всього не помічали. Я попала в туберкульозний корпус: була дуже худа і змучена. В Сангородку було вісім корпусів, які отоплялися вугіллям.

В лікарню попадали всі статті, і 58-ма також, а при виписці потім вони розділялись по своїх колоніях. Тут умирав хворий, через нашу палату бігали сестри, бо його помістили в окрему палату. Було дуже сумно і страшно.

На другий день нас перевірили і декого перевели в інші корпуси. Я попала в 6-й корпус, де лікарем був Чекін. Місяців через півтора я трохи поправилась. Пам'ятала пораду того земляка у вагоні, що треба якось "зачепитися" в лікарні. Доктор Чекін був доброю людиною, часто заходив у палати, розмовляв з хворими. Я вирішила звернутись до нього, щоб він допоміг мені влаштуватись у швейну майстерню — я трохи вміла шити, а решту, думаю, там допоможуть. Він вислухав мене і каже:

— Я не раджу вам туди іти, бо місяців

зо два ви там побудете, поправитесь і вас виписуть на колону. Я взяв би вас до себе медсестрою, але я вас не вдержу. Ось поговорю главврачом, може він візьме — той удержить!...

Доктор Бек-Домбровський

Кожного ранку — п'ятихвилинка, на якій лікарі, начальниця лікарні та чергові сестри відчитуються за своє чергування, щось радяться з начальницею. Начальницею була молода гарненька жінка, але строга і її всі, крім главврача, боялись. Хворі звали її Тамара, мабуть порівнювали з Тамарою із поеми Лермонтова: "Как ангел небесный прекрасна, как демон коварна и зла". Вона така і була.

Після п'ятихвилинок підійшов до мене врач Чекін і сказав, що Бек-Домбровський, главврач, обіцяв мене взяти. Він вів перший корпус — це був головний хірургічний корпус, четвертий і восьмий. Главврач був також "з/к" ("заключонний", тобто в'язень), при корпусі він мав маленьку кімнатку, брав з-посеред хворих собі працівника (днювального), який приносив йому їжу з кухні, прибирав його кімнату, носив,

що потрібно, в пральню. Він чомусь вибирав для цього злодіїв, але вони в нього ніякої шкоди не робили.

От цей днювальний і прийшов за мною. Свій одяг ми здавали в "каптьорку" і були вдягнені в лікарняне. Дівчата одягли мене і я пішла за днювальним. Главврач був у 8-му корпусі. Днювальний постукав у кабінет, відкрив двері і впустив мене. Я привіталась і стою коло дверей. Лікар щось писав, підвів голову, зміряв мене поглядом і пита:

— Температуру вміш мірять?

— Та міряла., — тихо відповідаю.

Потім він зібрав усіх сестер, які працювали в цьому корпусі — їх було чотири, а я п'ята, і сказав, показуючи на мене, що я буду п'ята медсестра. Розділив діжурство (чергування) між чотирма по шість годин, а п'ятій нема нічого. Ми всі дивимось на нього, а він тоді:

— Ну, ця дурочка буде вам "піддіжурювать".

Мене ніби хто ляснув по обличчі, почервоніла, розплакалась і:

— Доктор, випишіть мене на колону! — та й вибігла з кабінету.

Дівчата за мною:

— Дивись, яка! Він нас іще не так

називає. Іди, просись!

Відкрили двері і впхнули мене в кабінет.

Доктор підняв голову:

— Ну, що?

— Доктор, не відправляйте мене...

Він засміявся:

— Назвав дурочкою, а вона... — і покликав сестер, щоб учили мене робити уколи.

Дівчата, мабуть, розповіли в палатах, що з'явилась новенька і доктор наказав учити її робити уколи, бо підходить до мене один хворий і каже:

— Сестра, учись на моїх венах, дивись, які вони.

Я глянула: хороші вени, сказала, йому "добре", і подякувала. Через деякий час я вже могла робити внутривенні уколи. Одного разу приходить медсестра, із вільних, не засуджених, щось говорить з доктором, глянула на мене і питає його:

— Що, вона робить у вас уже кальцій?

— Так, — відповідає доктор.

Вона покрутила головою, нічого не сказала і пішла. А доктор сказав, щоб завтра без нього кальцій не робила. (Десятипроцентний кальцій треба вводити тільки у вену, бо як попаде під шкіру, то буде нарив).

На другий день я робила звичайні уколи

і чекала доктора. Приходить він, а я до нього:

— Чи ви будете робити кальцій?

— Ні, будеш робити ти.

Я колю, а він спостерігає, потім каже:

— Тепер ти можеш робити кальцій сама.

Усім з/к давали 600 грамів хліба, таку саму норму і хворим. Завдання лікарні — вилікувати хворого і швидше відправити на роботу. Крім баланди давали ще ложку каші, але це було замало, особливо для чоловіків, та ще й тяжко працюючих. А як не виробляв норми на колоні, то пайок хліба зменшували. Так вони поволі слабли і їх відправляли в лікарню. Тут годували трохи краще і вони не працювали. Яюсь в лікарню, коли я чергувала, зайшла начальниця і побачила, як хворі міняли хліб на тютюн. Вона вскочила в "діжурку" до доктора, наробила крику:

— Я відправлю сестру на колону, якщо вона не слідкує за хворими!

Вони зчепились з доктором: він мене захищає, а вона проти мене — обоє кричать. А в нашому корпусі працював старшим санітаром Віктор (також із хворих) і вважався мовби господарем корпусу. В нього були санітари помічники, вони приносили їжу, хліб, він саджав за стіл певну кількість людей, давав кожному пайку хліба, баланду до хліба, і поки

людина не з'їсть, те що їй дано, не відпускав з-за столу. Начальниця цього не знала. А доктор знав, тому захищав мене. Посперечалися і вона вискочила зла. Коли вони сварилися, я пішла в палати. Вертаюсь, а він на мене:

— Треба було вибачитись і пояснить їй, як воно у нас робиться!

Я кажу:

— Докторе, ви обоє так кричали, що я не могла встряти у ваш спір.

Але він таки мене захистив. Не даром доктор Чекін казав, що коли Бек-Домбровський візьме мене, то удержить. А він же й сам був у положенні в'язня...

Праця в лікарні

Доктор передав 8-й корпус іншому доктору, але я ще тут працювала. В цей корпус поступили полонені німці, а заключонних хворих перевели в інші корпуси. Яюсь я переглядала історії хвороб німців і звернула увагу, що вони усі мали середню освіту і всі мали спеціальність шофера.

Потім головний лікар перевів мене в 4-й корпус, який він також вів. Тут працювали Ольга і Толік Блажевичі — Ольга медсестрою,

а Толік ніби господар корпусу, тут він і мешкав у маленькій комірчині. Він був найбільш досвідчений у медичній роботі і ми з Ольгою часто звертались до нього за порадою. Був такий випадок: умирав хворий, ми — Ольга, Толік і я, схилились над ним, а він хитає головою то в один, то в другий бік. Я взяла його легенько за голову і прошу повернутися сюди, бо бачу, що йому важко дихати. Толік зробив йому сердечний укол, визвали доктора. Вночі хворий умер. Толік потім каже мені:

— Хіба ви не бачили, що він умирає?

Це була моя перша зустріч з умираючою людиною. Пізніше я зустрічалась з цим частіше.

З першого корпусу звільнялась медсестра Тіна (говорили, що вона була монашка), і доктор Бек-Домбровський мене перевів у цей головний корпус — хірургічний. Тіна була старшою сестрою і мала вхід до начальниці Сангородка, бувала в її квартирі. Начальниця мала сина років шість і Тіна часто приводила його в зону. Ми всі до нього: "Ігорок, Ігорок!" — воно було таке симпатичне, мале, а кругом же усі дорослі люди. Одного разу Тіна говорить мені:

— Пішли до начальниці.

Нас пропустили за зону — мабуть,

начальниця договорилась з черговим на вахті. У неї невеличка квартирка з двох кімнат, а їх було двоє — син і вона. Коли Тіна виїхала, то доктор, думаю, не згодився мене відпустити до начальниці.

Сангородок освітлювався керосиновими лампами, а потім своїми силами зробили двигунець: щось із деталей заказали в майстерні, щось самі зробили і лікарня стала освітлюватись електрикою. А тут серед хворих були різні спеціалісти: електрики, механіки, столяри, інженери різних спеціальностей. Тут скупчено було все. З лікарів були: доктори Васильєв, Зелений, Чекін, професор Бек-Домбровський, доктор Климович і ще один, прізвище якого я забула. Ми звали їх усіх докторами. Говорили всі російською мовою. Як приїхали ми в сангородок, то моя знайома по Харківському Тракторному Заводу, Поліна Василівна Маляренко з Києва, попала в перший корпус і просила доктора Бек-Домбровського, щоб він узяв мене працювати в перший корпус, а доктор питає:

— А яка вона?

— Така, як я, — відповідає Поліна.

— Ну, якщо така, як ти.... — і махнув рукою.

Незабаром Поліну відправили десь на колону.

Я спочатку тут була в діжурстві, а потім не діжурила, а була ніби старшою сестрою і операційною сестрою.

Приїхала після звільнення Раїса Ізраїлевна, жінка, Бек-Домбровського. Колись вона була жінкою якогось великого советського начальника, його заарештували, а потім і її. В неї була, мабуть, невелика дочка, яку здали в дитячий будинок. Але Раїса Ізраїлевна домовилась з Бек-Домбровським, що коли вона відшукає свою родину, то повернеться до родини і щоб він не мав ніякої претензії. Вона була жидівкою. Розумна була жінка. Для неї збудували 9-й корпус, спеціально для жінок, бо жінки (хворі) розміщувалися в корпусах, де були чоловіки. А для жінок виділялась спеціальна палата. А це збудували корпус тільки для жінок. Вів його доктор, а вона помагала. Раїса Ізраїлевна була гарна з себе, огрядна товстушка. І хороша людина. Якщо звернешся до неї з чимсь таким, що не зовсім розумієш з медицини, або з будь-яким питанням, вона з задоволенням тобі пояснить, ще й запита: "Зрозуміла?" Доктор, той гостріший, і бува налетить з криком, а якщо це трапляється при ній, вона боронить "жертву".

Був такий випадок: доктор десь поїхав. А один із злодіїв якось попав на територію лікарні. Десь напився чи, може, наркотик прийняв, він ганяв усіх по лікарняній зоні. Всі поховалися в приміщення. Мене начальниця поселила в 6-й корпус. В моїй кімнаті стояла койка, тумбочка і стілець, було одне вікно на чотири шибки. Я виглянула у вікно — ніде нікого. А в корпусі, чую — якийсь шум, біготня. Не розберу, що. Коли хтось стукає, відкрила двері — Толік.

— Пішли в четвертий корпус, — каже, — бо тут бігає Пеньковський з ножом, всіх ганяє, а там ми дружніші.

Приходимо, а там уже медсестру з 5-го корпусу хворі приховали і мене туди примкнули. Толік і ще два такі здорові хлопці ходили надворі, двері в корпус закрили, лежали тільки дуже хворі, а то всі ходили з палати в палату, такі напружені, готові до бою. Заходили до нас, жінок, де ми були захищені, і заспокоювали:

— Не бійтесь, не бійтесь, нас багато!

Охорона не появилася в зону і вранці, коли завжди перевіряли, чи ми всі на місці. А Пеньковський забіг у прачечну, поганяв там дівчат і, видно, заморився і ліг в одному корпусі відпочити. Охорона в зоні не мала права

стріляти, а так вони боялись появлятися.

Увечері приїхав доктор і зразу ж з'явився у зону. Ми всі дивувались, що він такий сміливий. Пізніше я дізналась, що в нього було чоловік шість—сім охоронців. Вони чергували по черзі цілодобово. Для ночі був виділений один з першого корпусу, бо могли привезти хворого, якому потрібна негайна операція, то він узнавав про це раніше всіх і біг їх скликати. І вони вже ходили всі по зоні. Ми дивувалися, що доктор такий сміливий, а охорона боїться. Доктор наказує покликати Пеньковського. Його розбудили, привели.

— Що ти тут вирябляєш? — питає доктор.

— Та я... Я... — оправдовується.

— Іди, спи, а ранком щоб ти вийшов із зони, — наказав доктор.

Пеньковський пообіцяв. А рано його ж друзяки, вори, розбудили, привели на вахту і здали охороні. Довгенько про цей випадок говорили в зоні, сміялись, що всі тікали і ховались.

В 4-й Сангородок прислали шість медичних сестер — випускниць медшколи, таких молоденьких, наївних, недосвідчених дівчаток. Розподілили їх по корпусах. В 4-й не попала жодна. Одна шприци спалила, друга ще

щось зробила, і їх лікарі не хотіли брати до себе. Тоді начальниця наказала:

— В четвертий корпус піде одна, друга — в якийсь інший...

Сестри доктору:

— Нащо ви взяли?

— Ну що ви, відмовляйтесь — це ганьба, я цього не міг, хай вона змазує чесотку і хай більше нічого не робить.

А була й чесотка серед хворих. Для них була окрема палата і спеціальне лікування. Бригада ходила в ліс заготовляти дрова для опалення корпусів. На прохання доктора вони в лісі спалювали березові дрова і виходила така чорна рідина, яка використовувалась при лікуванні ран та помагала від чесотки. Приносили кожного разу по півлітровій банці.

Був ще такий випадок. Появився новий начальник охорони. За зоною жили охоронці, доктор після звільнення, начальниця та інші вільнонайомні, що працювали в цій лікарні, і солдати, що охороняли "зеків". Поселили там і новеньких медсестер. Не пригадую, чи на Різдво, чи на Паску цей начальник підпив і зайшов до дівчат у кімнату і став приставати до них. Вони попросили його вийти. Може, котра з них сказала це в категоричній формі. Він вистрілив у Тамару, куля пройшла через праву

легеню наскрізь, попала у живіт Олі і там зас-
тряла. Принесли цих дівчат до нас у перший
корпус. Замучились ми з операцією. Доктор
сказав мені зайнятись Тамарою (а я ще не була
операційною сестрою). Хлопці-санітари допом-
агали мені — піднімали, повертали її. Я
почистила й змастила рану, наклала пов'язку,
поклали на койку саму в палаті. Вона весь час
кричала. Після цього я підійшла до доктора —
Оля вже була на операційному столі, лікарі
мили руки і готувались до оперції. Я кажу док-
тору:

— Моя хвора дуже кричить.

Він відповідає:

— То добре, що кричить, бо моя хвора
вже не кричить.

Під час операції Оля померла, а Тамара
лежала довгенько, але видужала. На похорон
Олі приїхала мати. Скільки тут сліз пролилося.
Мати плакала і ми всі. Оля була гарненька
дівчина, а Тамара мала красиве чорне хвилясте
волосся.

Одного разу приходять у перший корпус
старший бухгалтер сангородка і просить у мене
п'ять ампул морфію та пояснює, що у відділі,
куди треба здавати відчити, бухгалтер нарко-
ман і як не дати йому наркотик, то із звітом він
буде морочить голову і не прийме, а заставить

переробляти. Я могла б йому дати, але мені не хотілося підводити доктора, не хотілося, щоб він втратив до мене довір'я. Я сказала, бухгалтерові, щоб прийшов завтра, а сама пішла до доктора і розповіла йому цю історію.

— Коли він прийде, пришлеш його до мене, — каже доктор.

На другий день приходить бухгалтер і я сказала доктору.

— Давай його сюди, — каже доктор.

Я прошу:

— Не продавайте мене...

— Давай його сюди!

Бухгалтер пішов до доктора, а потім виходить і каже:

— Ти погоріла?

— Так, — відповідаю.

— Іди, тебе доктор зве.

Я зайшла, а доктор каже:

— Дай йому сім ампул.

Я дала десять. Бухгалтер задоволений, дякує.

Доктор Бек-Домбровський вів наукові роботи, особливо лікування обмороження — воно часто тут траплялось. Вів спостереження за температурою повітря надворі. Недалеко від вахти був закопаний стовп і вгорі височенько над ним прикріплений термометер. Хтось із

здоровіших хлопців із хворих ранком і ввечері ліз на цей стовп, дививсь температуру і записував. Часто охорона не дозволяла цього, примушувала хлопця злізати, на доктора надходила скарга, а він тоді ішов до начальника охорони і залагоджував цю справу.

Часто хворі скаржились: то вухо болить, то голова постійно болить, то рука. Дістали велику лампу, із тонкого заліза зробили абажур, внизу — отвір, щоб тепло направлялось на хворе місце. Прийшов хворий, я положила його на стіл призначений спеціально для процедур, включила лампу, а ми з однією хворою готовимо ящики для стерилізації операційних інструментів. Коли це — бах! Хворий лежить, я до нього:

— Чи ви живий?

— Живий,— відповідає.

Лампа перегоріла і лопнула. Тоді в абажурі зробили багато сантиметрових отворів і діло пішло.

Північне сяйво

Тільки я перейшла в 1-й корпус, мені довелось чергувати вночі. Мороз градусів сорок, кругом біло від снігу. Мимо діжурної кімнати, де я сиділа, пройшов хворий у двір.

Через деякий час вертається, заходись до мене і говорить:

— Сестра, ви бачили північне сяйво?

Відповідаю: ні. Він побіг у палату і вже троє їх несуть мені валянки, кожух:

— Ідіть, дивіться. Одягайтесь, бо там мороз сибірський. За хворими ми подивимось, як треба, ми вас покличем. Того північного сяйва я і не хотіла бачити, але їхня турбота і бажання догодити мені так мене розчулили, що я не могла їм відмовити. Подякувала, одягнулась і вийшла.

Переді мною з'явилась якась дивна краса. В нас на Україні після дощу буває райдуга, невисоко над обрієм з'являється дуга з різними кольорами. Небо після дощу чисте, голубе. Вона недовго тримається і зникає.

Північне сяйво — це інше чудо. Теж над обрієм висить ажурна занавіска, вітер нею гойдає, й створює складки, а в цих складках переливаються різні кольори: то жовтий, то зелений, оранжовий, червоний, голубий — всі кольори. Небо чисте і синє, повітря прозоре. Можна дивитись і не надивишся.

Я таки добренько змерзла, але мала таке задоволення і, головне, я була спокійна, що за хворими нагляд є, пообіцяли — то зроблять.

Хтось доктору сказав, що в 6-му корпусі знаходиться архітектор на прізвище Способний. Доктор взяв його в 1-й корпус і він робив у цьому корпусі трафарет у кабінеті доктора, в діжурній кімнаті, в коридорі, який служив і їдальнею для хворих. Коли дійшло до малювання діжурної кімнати, то архітектор мене спитав, який я хочу рисунок? Я відповіла, що самий скромний. Він такий і зробив.

Часто після роботи ми, медсестри і мужчини-фельдшери збирались у діжурній кімнаті. Інколи заходив доктор і щось розповідав нам. В нього були артистичні здібності. От він нам показав сценку із життя російського царя Івана Грозного, коли він був гнівний. Так він подібний у гніві на владомощця! А раз розповів, як він одружився ще молодим. Доктор був князівського походження, з Кавказу. Познайомився з дівчиною такого ж походження, як і він. А батьки її хотіли віддати за старого князя. От вона пішла з князем на прогулянку. Проходять мимо Собору. Вона і питає: "Князь, ви мене любите?" — "О, люблю!" — "Зробіть все, що я вас попрошу? Обіцяєте?" Він перехрестився на Собор: "Зроблю все, що ви скажете!" — "Їдьте звідси". І він поїхав. А наш доктор тоді з нею одружився. Хороші були і доктор, і Раїса Ізраїлевна.

З медициною я була знайома. Появляється на столі підручник по хірургії, то ще якась медична книжка. Організували медичні курси, видали нам справки про їх закінчення, викладачами були лікарі цієї лікарні.

Закінчив свій строк тюрми Толік (так всі його звали) Блажевич з 4-го корпусу. За зоною йому дали кімнатку. Він хотів оформитися на роботу в цю лікарню, але тут знайшлися злі люди, що завадили цьому. Були розмови, що помстра була не стільки Толіку, як докторові. І Толік повісився. Були розмови, що ще раніше він також вішався, але його врятували. Кажуть, що такі люди і умирають цією смертю. Він мені багато допомагав і учив в роботі. Хоронили його в труні, одітого в костюм, дозволили багатьом його провозать в останню путь (з охороною, звичайно). Поховали його в могилі, а всіх інших ховали в загальних могилах — ставили палку і до неї прибивали дощечку з іменами похованих. Потім — вітер, сніг — і ці знаки губилися назавжди. Пізніше вже був приказ хоронити в трунах.

Раз привезли бухгалтера з якоїсь колони — сплигував з поїзда і зламав ногу. Доктор радить одрізати частину ноги, а він так

просить слізно, що доктор вирішив зробити гіпс. Загіпсували, на переломі зробили отвір, щоб можна було спостерігати за ногою. Через деякий час це місце стало чорніти і хворий відчуває такий біль, що ніщо не допомагає. Доктор говорить, що ногу треба тільки відрізати, інакше буде біда. Хворий змучений болями, згодився. Підготувались до операції, дали наркоз, хворий заснув і тут тобі погасло електричне світло. Біда! Зібрали з усіх корпусів гасові лампи, медпрацівники сангородка стоять над столом з піднятими лампами, але операцію зробили. Він полежав, мабуть, з місяць і виписався з лікарні. А світло потухло, бо щось сталось з цим саморобним двигунцем. Через кілька днів все поладнали і мали знову електричне світло.

Самотність і туга

Що дивує, що серед такої маси різних людей ти є самотньою і незахищеною. Ти не можеш поділитися своїми думками, горем з кимось, бо тут тих "сексотів" стільки... Мені прийшла посилка з України від матері, але її у відділі не видали, а сказали, щоб я приїхала і забрала посилку сама. Доктор сказав одній медсестрі, з якою я трохи дружила, щоб

сказала мені, як я поїду за посилкою, то щоб після моєї поїздки не плакали люди. Я сказала цій медсестрі:

— Скажи доктору, що я за посилкою не поїду. Хай вона залишається їм.

Але потім посилку привіз мені Вася Власов — наш помічник у праці. Хороший хлопчина. Я була така рада, що не поїхала, бо ж там "намовляють" в сексоти... Отак проходило наше життя в "трудових лагерьх", але в лікарнях нам було легше, ніж на робочих колонах.

Був ще такий випадок в історії Сангородка №4. Кожний вечір охорона перевіряє кількість хворих і обслуги лікарні. А то немає перевірки день, другий... Доктор не приходить — він уже скінчив свій строк і з Раїсою Ізраїлевною жили за зоною. А тут напередодні одному хворому зробили операцію. Йому стало погано, піднялась температура і тиск. Потрібний доктор-хірург. Що таке, що ніхто не заходить у зону? Я написала записку доктору про стан хворого і попросила з'явитись. Понесла записку на вахту діжурному. Її передали доктору і він пише у відповідь, щоб покликати доктора Зельоного. Сам не прийшов. Через два дні з'явились і охорона, і доктор.

Потім пішли чутки, що десь там, під Воркутою, було повстання зеків. Два охоронці повели бригаду зеків на роботу, по дорозі зеки обеззброїли охорону і повели до ближчої колони, поставивши охоронців в ряд із зеками. Там вибили охорону й начальство та пішли на другу колону — і те ж саме. А потім на третю. Хтось подзвонив у Москву, а звідти приказ: застосуйте зброю! Говорили, що навіть літак прилітав із Москви. Повстання було придушене. Тіла убитих попідпирали коло воріт на морозі. Були такі, що повтікали в ліс, але через кілька днів вернулись, їх також розстріляли.

Про це ми дізнались вже після цих подій, говорили пошепки і не з кожним. Говорили, що керував цим повстанням одноокий полковник. Потім ми зрозуміли, чому не появлялась охорона і не з'явився хірург до хворого. Про це ніде не говорилось відкрито, а тільки пошепки.

Влаштувались і розважальні вечори в клубі в зоні: деклямації, співи з участю одного, двох чи трьох чоловік, музикальні виступи. Приходили у наш клуб із-за зони, бо там клубу не було. Серед зеків були хороші співаки, декляматори, музиканти. Пригадую: співав один хлопчина, голос красивий і слова пісні, з якої запам'ятались два рядки: "Якщо прощати не

умієш, то не умієш і любить". В лагері говорили російською мовою, але якщо зустрічались українці-земляки, то тут уже була українська мова.

Один раз влітку привезли свіжу картоплю. Продавали по рублю за кілограм всім, а то на кухні готовили їжу з сушеної картоплі. Тут як про кого говорять, що заможно живуть, то: "О, ті добре живуть! Вони їдять картоплю й капусту..." На Україні картоплю й капусту їли найбільшні люди, а на півночі, в Сибірі це вважалось багатством.

Найзначнішою особою в Четвертому Сангородку був хірург, начальник лікарні Роберт Іоганович Бек-Домбровський, бувший заключонний, а потім вільний. Він не гнувся ні перед ким. А як став начальником лікарні, всіх держав у руках. Вчені перед ним виструнчувалися, а ми, середній медперсонал, розбігалися, як миші. Але він і захищав нас: сам накричить, пробере, як треба, але в обиду не давав. Ми його боялись і любили.

Тут проводились і так звані "зачоти" (правда недовго): скорочували строк тюрми. За один день зараховувалось два, три, чотири або п'ять днів. Мені скоротили на рік.

Отак ми жили в 4-му Сангородку Печорських лагерів "неб'ятної Родіни"... Я там була років сім.

Смерть Сталіна. Скорочення. Воля.

Після смерті Сталіна лагерь стали, за висловом одного врача, "сохнути" — скорочуватися. Четвертий Сангородок закрився і нас, весь медперсонал і хворих, перевели на станцію Хановей, що в переводі з ненецької мови означає "Долина смерті". Там була, здається, Сьома лікарня.

Тут нас розподілили по корпусах. З 4-го Сангородка ми везли одну дуже хвору жінку. І от якось дивлюсь у вікно 3-го корпусу, куди мене направили, і бачу чоловіки несуть через ворота для виходу із зони труну, збиту з грубих дощок. Через велику щілину у труні висунулась якась брудна ганчірка, і вітер мотає нею то в один то в другий бік. Я подумала, що то мабуть несуть ту хвору, яку ми везли. Ота брудна онуча із гробу викликала в мене таку гіркоту, таку обіду в душі, що вона й досі спливає в моїй пам'яті.

Згодом закрилась і ця лікарня. Лагерь скорочувались. Весь персонал перевели на станцію Кась-Ю. Там була невелика лікарня, в ній начальницею була Ніна Олексіївна, що була медсестрою в 4-му Сангородку. Вона викликала мене до себе і говорить:

— Переглядаю списки етапу, який при-

був, і бачу : Ємець. Як ти влаштувалась?

— Нічого, терпіти можна, — кажу.

Ніна Олексіївна пішла у відпустку, а главврач відправила мене на колону, де займались господарством: держали молочних корів, щось сіяли, щось садили. Начальник господарства говорить:

— Давайте з медсестри зробимо доярку. Спочатку більше двох корів не давайте їй видоювать.

Прикріпили до мене доярку, щоб учила. Корови доїлись, звичайно, руками. Я подоїла два дні і в мене так розпухли руки, що не могла втримати ложку. Після того я не пішла доїти корів.

Готувався великий етап в Казахстан. Жіночі вагони були переповнені, і мене ще з однією політичною охорона хотіла посадити у вагон, де були одні "блатні", тобто злодійки або "воровки", як ми їх там називали. Ми відмовилися, бо у воровському вагоні нас обібрали б, як білок.

Одна артистка, яка виступала в лагерному клубі, мала красиве бархатне плаття. Воровки помітили її чемодан, і коли потяг зупинився в Казахстані на станції Карабас, де був пересильний лагерь, охорона винесла наші речі й поставила на площадці. Потім випустили

нас, зробили перекличку і сказали розбирати чемодани. Всі кинулись до своїх речей, а артистка біга, не знайде свого чемодана. Коли розібрали всі речі, то на площадці залишився один розбитий і порожній чемодан — артистчин. Вона наробила крику, плачу. Охоронці Карабаса сказали, щоб заспокоїлась, вони знайдуть її речі. З'явилось начальство — вона й їм поскаржилась. Жалілась кожному, кому могла, аж доти, поки воровки не зловили її десь у дворі і так збили, що вона кілька днів не вставала з постелі. Дівчата носили їй їсти і радили не жалітись більше нікому, бо ще уб'ють через те нещасне плаття. Вона більше не скаржилась, але плакала довго. Потім ми довідались, що все крадене воровки віддавали охороні за безцінь.

Всі, хто мав уже звільнитися з лагерь, були переведені в Карабас, в Казахстан. Там ми почули про смерть Сталіна 5 березня 1953 року. Нас вигнали з бараків слухати виступ Маленкова. Надворі метелиця, мороз. Рупор радіо був причеплений на високому стовпі за зоною. В таборах на півночі, пригадую, в лікарнях було радіо — така "тарілка", прикріплена до стіни. І коли передавалось щось важне державне, то включались перешкоди, щоб не можна було розібрати, про що гово-

ряться. А тут метелиця, чути ясно, що вмер Сталін. Ми, жінки, ховалися від хуртовини за стіни бараків. Коли чуєм, позаду хтось шепче : "Слава тобі, Боже! Слава тобі, Боже!" Ми оглянулись, а то кілька монашок, моляться і хрестяться.

Кінчилась передача, ми пішли по бараках. В жіночому бараці в одній кімнаті жила "58-ма стаття", тобто політичні в'язні, а друга була заповнена блатними. Мене з подругою надзирательниця направила до блатних, пояснивши:

— Серед політичних зараз нема місця, а знайдеться — переведемо туди.

Ми вмостились на верхніх нарах. А серед блатних плач, крик:

— Где мы найдем такого отца?!

І плачуть за Сталіном по-справжньому. Одній зробилось погано, викликали фельдшера, бігають круг неї, дали якісь ліки — покращало. А через півгодини — регіт, танці. Подруга штовхнула мене:

— Зроби лице сумніше, а то ти так здивовано на все дивишся...

Я нахилила голову і нахмурилась.

У кого кінчався строк, того звільняли. Дочекалась і я. Вже ніби вільною поїхала в

Караганду, влаштувалась в клінічній лікарні (для вільних) і проробила там два з лишнім роки. Вибору в мене фактично не було: на Україні вчителювать не дозволили б, а медсестрою не прийняли б, бо не мала на те медичної освіти. Довідка про закінчення курсів у лагерьх та мій досвід на волі не визнавались.

На Україну я повернулась тільки в 1956 році. Вдалось влаштуватися медсестрою в сусідньому районі, де я пропрацювала більше десяти років. Але нам дали нового главврача, а в колгосп приїхали новий голова і бухгалтер, їхні жінки були медсестрами. Отже треба було когось викинуть з роботи, щоб дати місце начальницьким жінкам. Попала я і ще одна медсестра, але її якось відстояли, в неї чоловік повернувся з війни інвалідом, і начальству порадили "не зв'язуватись". Коли мене звільнили, врач дав пояснення: "Знаєть, до вас єсть політіческоє недоверіє"...

Знайомі допомогли знайти працю в Лохвиці в туберкульозному диспансері, там я працювала років п'ять і вийшла на пенсію, бо захворіла моя мати.

Отакий кусок мого гіркокого життя. Молоді роки в неволі, а старші літа — на чужині. Я не нарікаю на долю — значить так

треба було. Я ніколи не занепадала духом, хоча стільки чорних хвилин довелося пережити. Я старалася залишатись сама собою, вірила в добро, а підкріплення своїм духовним силам завжди знаходила в чудовій природі — в деревах, в квітах, в небесах, навіть в безмежних сибірських снігах. Природа була моїм незрадливим другом і я спілкувалась з нею через свої вірші.

*Парасковія Сидорівна Ємець.
Каліфорнія, 1998 р.*

ПОЕЗІЇ

МОЯ ЛОХВИЦЯ

Ні, красиве наше місто,
Місто Лохвиця, воно —
Невеличке та барвисте
І на карті вже давно.

Місто це — район Полтави.
Хотя слава і не та,
Але в ній шовкові трави
Й квітів гама золота.

У ній річка невеличка —
Суха Лохвиця тече,
У саду співа Марічка,
Влітку сонечко пече.

Там зозуля накує вам
Навіть сто прожити літ;
Там є простір всім забавам,
Там юнацтва милий цвіт.

Там гаї стоять тинисті,
Птиці повно там живе;
Навесні верба в намисті,
Небо, простір — все твоє!

А вночі зірки моргають,
Місяць владно проплива —
То вони охороняють
Сон трудящого села.

А весна яка багата!
Сад у білому вбранні,
Соловейка спів, як свято,
Й досі сниться ще мені.

Ні, красиве наше місто,
Місто Лохвиця, воно —
Невеличке та барвисте
І на карті вже давно.

1992.

ВОЛЯ

Зелений гай, шовкові трави,
Струмок у травах тих шумить,
А захід сонця — весь заграва,
Здається, захід весь горить.

Стою, люблюсь і дивуюсь,
Що світ — неказана краса,

Але й журбою упиваюсь,
Що всюди ходить смерть-коса.

Віки воюють за свободу,
Віки вже ллється людська кров,
І все немов би для народу,
Немов за дружбу і любов.

Скільки віків уже з неволі
З відчаєм рветься і мій край...
І мов була в руках вже воля,
А зараз — нову доганяй.

1992.

ІВАН

Життя неначе океан,
Бурхливе, неспокійне,
А в нім мотається Іван
За щастям безнадійно.

Метнувсь на південь, північ, схід —
Й там щастя не озвалось;
Зібравсь на захід він в похід,
А що робить лишалось?!

Там він довгенько ще мотавсь,
Був бідний, безробітний,
І вже життям розчарувавсь,
Як усі люди бідні.

І от в один погожий день —
Було то якесь свято —
Пішов у парк. А там людей
Було тоді багато.

Гриміла музика і сміх
Веселий роздавався.
Шукали люди тут утіх —
Іван лиш не сміявся.

Іван поглянув — гурт дівчат.
Одна йому всміхнулась...
Не міг він погляд відірвать —
Вона ж все озиралась.

Хоробрости набравсь Іван
І підійшов до неї,
І всю біду їй розказав
Й як бореться із нею.

Вона всміхнулась й каже так:
"Ти не журись, Іване,
Тут недалеко, в трьох шагах,
Єсть фабрика чудова.

Там працює батько й брат мій,
Людей невистачає.
Скажи їм, що я просила
Й тебе привітають".

На другий день пішов Іван,
На працю влаштувався.
І дивувався собі сам —
Такий випадок стався.

І з того часу наш Іван
Веселий став, сміявся,
І все ту дівчину шукав,
І навіть закохався.

1992.

ЖАХ

"Батько" наш премудрий Сталін,
Все державу розширяв,
І той простір й так чималий,
Замалим ще він вважав.

Йшов по трупах, брів по крові
Й наганяв великий жах.

Надів чоботи шеврові
І давай ганять нас. Страх!

Ми мов миші розбігались,
Хто і як й куди попав...
Ми і плакали й сміялись.
Ну, а він ганяв, ганяв...

Тих в Сибір, на той світ інших,
А останнім пекло дав.
Відсівав усе він "гірших"
І державним катом став.

А тепер йому прокляття
Шле український нарід,
За оте його завзяття,
За те море чорних бід.

1992.

ПАМ'ЯТІ ТАНІ КАСПЕРСЬКІЙ

Все, що залишилось від Вас:
Труна. Ви в ній у вічному сні.
Усміх на устах немов не згас.
Це все нагадує мені:

Живу, бадьору, енергійну,
Завжди розсудливу таку
Касперську Таню. Їй безнадійно
Відчула втрату я гірку.

Мені Ви перша показали
Цей незнайомий, дивний мир,
Завжди в біді Ви розважали
І говорили: "В краще вір!"

Ви говорили: "Все проходить,
Нічого вічного нема,
Біді не дати верховодить,
Нехай мотається сама":

Тепер стою я над труною,
Ні слів, ні усміху від Вас.
Я буду згадувать з журбою
Наше знайомство, дружби час.

1992.

ПАМ'ЯТІ ПОДРУГИ

Минуло вже два довгих роки,
Як Таня відійшла від нас,
Але і досі біль глибокий
В моїй душі ще не погас.

Час пролетів немов стріла та,
Щось він приніс, щось відібрав,
Але журба ота завзята
Мінять не хоче своїх барв.

Вона в душі десь поселилась,
Ї закорінилась добре там,
І часто звідти озивалась,
Несучи спомини і жаль.

1994.

ВІТЧИЗНА

Зелений гай, широке поле,
Блакитне небо, блиск зірок...
Моїй душі таке все миле,
Мов чари пісні чи казок.

То є мій край, такий багатий,
Та в нім народ бідніший всіх.
Хоч він до праці є завзятий,
Але притоптаний на сміх.

Ніяк не вирветься з неволі,
Злі сили тягнуть до землі...
А він так щиро любить волю,
Яка все сниться уві сні.

І так воно було віками,
І тягнеться до наших пір.
Якщо говорять: "Мир між нами",
Мій, друже, ти тому не вір!

Бо боротьба там безупинна,
Там колотнеча і сварня.
Отак тепер живе любима
Моя країна дорога.

1992.

НАДІЯ, ВІРА І ЛЮБОВ

Надія, Віра і Любов —
Три різні почування,
Вони повинні без вагань
Іти на призивання.

Не такі вони чутливі
До наших бід й зневір'я,
І стають завжди примхливі
До наших бід і горя.

Коли зникає з них одно —
До нас приходить горе,
Хоч невеличке ще воно,
Та тягне вниз, не вгору.

Коли тікає і друге,
То буде горе більше.
Не кожний це переживе,
Але буває й гірше.

Коли тіка й любов від нас
До усього живого,
Тоді, як той казав Тарас, —
Нема вже в нас нічого.

Поволі час тоді біжить,
А він приносить зміни;
Лишилось в нас бажання жить,
А це — велике діло!

Запасемось терпінням ми
І, може, оця трійка,
Що десь блукає між людьми
Повернеться. І стійко.

Поселиться в нашім житті,
Ми станем знов багаті
І біди всі минулі ті
У згадках споминати.

Печорський лагерь. Холодна північ.
По Цельсію мороз за п'ятдесят...
З цим краєм я одна віч-на-віч,
Хоч кругом таких як я ціла рать.

1993.

СЛАВА

О, ти славо, ти славо сліпуча,
Ти красива лише здалека;
О, ти владо, ти владо могуча,
Ти жорстока буваєш така.

Коли розум не може приборкати
Ту рознуздану владну жагу,
Совість бродить тоді по задворках,
Ну, а дурість то губить межу.

Владарі стають, мов Джугашвілі,
Всих не люблять, на всіх у них зло,
Не доходять до них чужі болі...
Жити тяжко в їх царстві було.

Отже Сталіну братом є Гітлер,
Бо обидва по вуха в крові.
То помилка природи — цей витвір,
Без права життя на землі.

Дуже добре, що так воно сталось:
Згинув Гітлер і Сталін за ним,
Що советська петля розірвалась,
Але лад треба дати нам самим.

1993.

ДОБРО І ЗЛО

Відкинь усе живе і мертве,
І засукуй добре рукави,
І не жалій себе для жертви,
Хоч жертва й дорога бува.

І скільки світ уже існує —
Боролись люди за добро;
Та в боротьбі перемагає
Частіше те єхидне зло.

Нехай це все нас не турбує,
На світі всякеє бува.
Хоч як те зло бува бушує,
Але й добро перемага.

1994.

МРІЇ

Стою. Тут берег океану,
Могутні хвилі гонить він.
І віддаль, скільки оком гляну,
Не схоплює вже погляд мій.

Яка безкрайня безмежність,
Незміряная далечинь:
І разом ласка, навіть ніжність,
І тут же океанський гнів.

У прохолодні його води
Вступаю я немов у рай,
Не відчуваю зла і зради
Як часто у житті бува.

Цілують хвилі мої ноги,
Приплив той міццю обпіка;
І так, здається, всі зневаги
З душі мітлою виміта.

І відчуваю я душею
Той спокій ніжно-дорогий,
Коли боротись із собою
Завжди допомагає він.

1993.

БАТЬКАМ

Маленький син, і батько, й мати —
Маленька дружная сім'я.
З роботи батька зустрічати
Йде на поріг мале хлоп'я.

В вікно спостеріга матуся,
Коли господар з праці йде,
Й гукає синові: "Вітусю,
Он тато щось тобі несе!"

Біжить наш хлопчик до порога,
Тут батько двері відкрива,
А син до нього — руки вгору
Й за ноги батька обніма.

Батько бере його на руки,
Цілує й ніжно підкида,
В кишені в нього є цукерки,
Він їх малому простяга.

Яка ж то радість, всі сміються,
Цукерку й мамі син дає,
Які щасливі ті здаються,
У кого тато й мама є.

Тому повинні наші діти
Батьків своїх не забувати,
Їх поважати і любити
І цим свій борг батькам віддати.

Яке щасливе те дитинство,
Де єсть обоє із батьків;
Яке безрадісне сирітство,
Той знає, хто це пережив.

1993.

БАБУНЯ ОРИСЯ

На сході, на землі Полтавській,
В однім маленькому селі
Жила сім'я там невеличка —
Я хочу описати її.

Була бабуня там Орися —
Це патріярх цієї сім'ї;
Був син Іван, невістка Ніна,
Онуки два — любов її.

Всі працювали у колгоспі,
Бабуня теж робила там,

А потім пенсія, онуки...
Бабуня тут потрібна нам.

Вона була така маленька,
Така сухенька та вертка,
А для людей неначе ненька,
На ласку щедрая така.

Була то дружная сімейка,
Любов й турбота в ній жили.
Бабуня тут, наша Орися,
Всіма улюблена була.

І господарство доглядала,
Добру учила онучат,
Людям пораду подавала
І гріла всіх, немов курчат.

1993.

ОКЕАН

До океану всіх зганяє
Каліфорнійська жара,
Бо в місті дихать чим немає —
Така осіння пора.

А океан — така безмежність,
Повільно дихає, живе,
Цілющую несе вологість,
А в бурю наче звір реве.

Боюсь того я океану,
Страшна мені його глибинь,
І далечінь така синява,
І хвиль розбурханих прибій.

Та за живу ту прохолоду,
За тихе воркотіння хвиль
Ввійду в його цілющі води,
Щоби набратись нових сил.

Люблю ту далечінь безмежну,
І небо синє, мов шатро,
Люблю стихію незалежну
Й нічим не сковане добро.

1990.

ЛЕБЕДЯТА

Погожий весняний був ранок,
Туман ще окутував ліс,
Прокинулись мешканці лісу,
Їх голос міцнішав і ріс.

Затьохкав в кущах соловейко,
Десь дятел застукав у дуб,
А хижі звірята тихенько
На жертву загострюють зуб.

Тут сонце з-за лісу всміхнулось,
Туман налякався і зник,
На озері, що в очереті,
З лебідкою гравсь лебедик.

Крильми по воді вони били,
Крутились і грали, тоді
То ледь підіймалися вгору,
То знову були на воді.

А потім знялися у небо
І там веселились вони.
Здавалось, що більше ї не треба
Їм щастя — щасливі були.

В цю мить із лісного масиву
Хтось постріл послав лебедям.
Лебідка ураз закрутилась
І вниз опустилась. А там...

А там уже смерть її ждала.
Залита вся кров'ю вона
В безтямі лебедика звала,
Аж в лісі дзвеніла луна.

А лебідь отямивсь від жаху,
Стрілою подався вниз.
Лебідка його не діждалась
І лебідь пролив море сліз,

Обмацав він тіло лебідки
І впевнився, що нежива,
Піднявся у небо під хмари...
Й такеє на світі бува.

Він міцно зложив свої крила
І каменем кинувся вниз,
Де тіло лебідки біліло —
Упав коло неї й розбивсь.

Була то глибокая дружба,
Була то велика любов,
Їм жити нарізно не можна —
То смерть поєднала їх знов.

А сонце сміялось і гріло,
Усім дарувало тепло;
А те лебединеє діло —
Неначе його й не було.

А жалко отих лебедяток,
Такі вони дружні були,
Так щиро життям любувались
І разом умерти змогли.

1993.

ПОСВЯТА МОЛОДИМ

Я бажаю молодим
Все, що краще є не світі,
Хай погане іде в дим,
Гарному даєм привіти.

Я бажаю також їм
Створить рай в сім'ї маленькій
І всі помисли свої
Тут розв'язувать любенько.

А надалі, щоб вони
В віці тім, що є старечим,

Були щирі, й без вини,
Наче ангели святі.

1993.

МОЯ ЛЮБИМА УКРАЇНА

Моя любима Україна
З отим невільницьким ярмом,
Весь час боролась безнадійно
Й боліла серцем і умом.

Були в ній щирі українці,
Що гинули в цій боротьбі,
Все віддали Вкраїні-неньці
Й життя не зберегли собі.

Богдан Хмельницький і Мазепа,
В 17-м Петлюра був...
Хоч боротьба була запекла —
Ніхто з них волі не здобув.

Були іще червоні, білі...
Всі нас топтали чобітьми,
Але як став вже Джугашвілі,
Весь люд почув себе в тюрмі.

Мій батько теж отак загинув,
Він був розстріляний десь там...
Боюсь, щоб другий Джугашвілі
Не сів на голову знов нам.

О, наш народе, будь єдиним,
Не розривайсь на блоки ті,
Не дай ділитись на частини —
То маєш шанс перемогти.

1993.

СПОГАДИ

Коли була я молодою,
Багато літ тому назад,
Життя здавалось просто грою:
Легким, веселим, як парад.

Коли я стала молодиця,
Немало літ тому назад,
Була я дуже бліднолиця
Й життя було вже не парад.

Коли була я літня жінка,
Немало літ тому назад,

Була я схожа на билинку,
Й життя було вже просто ад.

Коли я стала вже бабуся
В теперішню життєву мить,
Із смутком я тепер дивлюся,
Як швидко так життя біжить!

1987.

МРІЇ

О, то були чудові мрії,
Безмежні, наче океан.
Хто був в біді — вони так гріли,
І був над панами він пан.

1993.

КОРОЛЕВА-КУКУРУДЗА

У чистім полі на роздоллі
Там кукурудзяні поля,
Так кукурудза-королева
Щось тихо з вітром розмовля.

Обвивши стан її міцненько,
Прижавсь до неї цар-горох,
У очі загляда ніжненько
Й дивитись любо на їх двох.

Про що шепочеш, королево,
Гойдаючися на стеблі:
Як согрішила в раю Єва,
Як хани бились на землі?

Як запорожці пили брагу,
Як з шляхтою вів Бульба бій?
Й на пам'ять нам лишив відвагу
І вічно світлий образ свій.

Чи ти шепочеш про часи ті,
Коли не буде в світі війн?
І жертви ті, слізьми облиті,
Не будуть жить в душі, як біль.

А вітер хай твоє шептання
Несе в Україну мою,
Хай підіймає на змагання
Народ, який я так люблю!

Коли б твоє святе шептання
Дійшло до вищого Творця...
Таке велике в нас бажання —
Діждатись кращого життя.

Бо вже гризуться партократи:
Хотять старе життя вернуть,
Щоб викидати людей з хати
І гнати їх в сибірську жуть.

1992.

ДОБРО І ЗЛО

Існують в світі два поняття:
Хороша правда й гірке зло.
Наділені вони завзяттям —
Щоб в світі миру не було.

І от воюють ці дві сили,
Стікають кров'ю в боротьбі,

І не знайшлося таких, щоб вміли
Призупинити цю чварню.

То в Югославії воюють,
А то в Прибалтику пішли,
Архіпелаг-Гулаг будують
І людям горе принесли.

Союз Советський — то могила
Не лиш Україні була,
І всі республіки давила
Ї ховала в землю, бо могла.

1994.

ГУЛАГ

Знову осінь, дивна осінь
І в природі, і в душі.
Тільки вітер стоголосий
Шепче: "Йди, та не спіши".

Мене доля скрізь носила:
Була Північ, Казахстан,
І вона мене навчила
Відрізнять добро й обман.

Скільки там людського горя,
Той Гулаг всмоктав в собі!
Й зараз мозок мій не зборе
Все, що бачилось тоді.

Відчувалося, що ніби
Ти розп'ятий на хресті,
Що на землю впало небо
І погасли всі світи.

І здавалось з цієї ночі
Ти не вилізеш ніяк,
Що отут закриєш очі —
Й захоронений сяк-так.

Але доля захотіла
Й вивела із темноти.
Я в Америку прибула
І ходжу тут між людьми.

Та тавро того Гулагу
Вже не вирвати з душі:
Воно рветься на увагу,
Як його ти не души.

1997.

МИ І ЧАС

А час летить, летить стрілою,
Несе з собою добре й зле.
А я дивлюся із журбою,
Що час і нас кудись несе.

Тікає сила, жить бажання,
Надія й мрія лиш живуть,
Й того відомого горіння
Лише обривки якісь тут.

А мир навколо, мов ті чари
Тримають у обіймах нас,
Та всі людські отії чвари
Ніяк не переборє час.

1994.

УКРАЇНА

О, Україна, то мій біль,
То є хронічна хвороба,
І об'явити я їй бій
Не зможу, мабуть, і до гробу.

Дивлюсь і мучусь за людей,
Дивуюсь їхньому терпінню.
В ім'я чого, яких ідей —
Життя голодне в голосінні?

Пенсіонери вже ідуть,
В проханні простягають руки,
І що їм в руки покладуть —
То буде біль їх, їхні муки.

А мафія гребе собі
Людським трудом добро нажите;
А влада вся у боротьбі
За місце тепле, кормовите.

Коли настане вже кінець
І утрясється життя в норму,
Надіне правда свій вінець
І скажуть всі, що стало гарно.

1994.

СОЛОВКИ

Соловки, ой, Соловки,—
Далека дорога.
Ви забрались аж на північ —
Подальше від Бога.

Монастир той соловецький,
Де люди молились,
Обернувся у те пекло,
Де люди карались.

1994.

ПОЛТАВА

О, Полтава, о, Полтава,—
Лохвиця сестра її.
Та Полтава має славу —
В Лохвиці лиш солов'ї.

Але як вони співають!
Будять все, що спить в душі.
Аж до неба підіймають
Слухай їх і не диши.

В тих піснях багато чарів,
І енергії, й вогню;
Геть відкинь людськії чвари
Й душу влий в красу оцю.

Пий душею насолоду
І лови єдину мить,
Бо не буде більш нагоди
Оцю мить колись вловить.

1994.

ПАМ'ЯТІ СЕСТРИ МАРУСИ

Коли весною соловейко
Співає у саду,
Тоді я, люба Марусенько,
До тебе в гості йду.

Мені назустріч вітри віють,
Листочки шелестять,
Кругом могили чорні мріють
І зорі мерехтять.

В таку пору сумну, вечірню
Над горбиком землі,

Я горе це в риданні виллю
В німій самотині.

Щоб хто не чув мого ридання,
Не бачив сліз моїх —
Я в соловейка щебетання
Ввиллю ридань своїх.

І розіллється скрізь луною
Мій плач і співи солов'я,
І над могилою сумною,
Де спить сестра моя.

Здригнеться звук. Та що він збудить
В могилі цій німій?
Сестри він праху не пробудить
Й життя не ввілле їй.

Співайте дужче соловейки,
Нехай бринить ваш спів,
Нехай стискається серденько
Від мук і від болів.

1937.

МРІЯ І БАЖАННЯ

Приснивсь мені чудовий сон:
Мов наша Україна,
За довгих літ поневірянь
Стала щаслива й вільна.

Колгоспів тих уже нема,
Земля — селянська власність.
Уповноважені в село —
Не їдуть. І є гласність.

Відкрито лаєм комунізм,
І Сталіна, і Маркса,
І критикуєм більшовизм,
Що кров'ю весь заллявся.

Щасливі й раді тут усі,
Що "старший брат" відсутній,
І що батіг в його руці
Вже не такий відчутний.

І тут прокинулася я,
Надворі вже сіріло.
Така взяла мене журба,
Так серце заболіло.

Віками рветься із ярма
І гине за свободу
Моя Україна дорога.
І зараз там незгода.

Вернуть хочять знов ССРСР,
Надіть петлю на шию.
Ні, я не винесу тепер —
Умру або зомлію.

1994.

МІЙ БІДНИЙ КРАЙ

Десь мій край такий далекий,
Десь мій край такий близький,
Обездолений, безликий
І у бідності гіркій.

В тім краю на Україні
Місто Лохвиця там є,
То в душі моїй боління,
Рана, що не заживе.

В нім і люди працьовиті,
І чутливі до біди,

Але є й несамовиті —
Не дадуть в біді й води.

Так привикли всі до горя,
Так тим горем упились,
Що чуже уже й не горе
І не мучить, як колись.

1994.

КАЛІФОРНІЯ

Каліфорнія, Каліфорнія —
Ти красивий куточок землі,
Прижилась в тобі Африка чорна,
Й європейці тікають сюди.

Простяглася ти вздовж океану,
Його хвилі цілують тебе,
Часом страшно стає, як погляну —
Без кінця океан той іде.

Чорно-сині несе свої хвилі
І страшний він у бурю бува,
Не зрівнятих ні з чим отій силі,
Хоч цю силу він часто хова.

Я боюся того океану,
Хоч у ньому лагідна вода,
Глибину його так не проглянуть
І, здається, не має він дна.

1992.

ПАМ'ЯТІ ПОДРУГИ

Години йдуть і все проходить,
Касперська Таня уже там,
Де ніч і тиша верховодять,
Й куди прийти належить нам.

Сиджу і думаю: межа де,
Що розділяє смерть й життя,
І за межею що там буде,
І що робить там буду я?!

Зустріну Таню і скажу їй:
Бракує так її мені,
Як по подрузі незабутній
Журюся я усі ці дні.

Ні, за межу ту я не хочу!
Покинути таку красу:

Тут океан шумить, гуркоче —
У серці радість я несучу.

А там голубка затуркоче,
Від сонця з неба блисне сміх,
Легенько вітер залоскоче...
Ну, хто не хоче цих утіх?!

Хай Таня спить собі спокійно
У вічнім і природнім сні.
Туди ми прийдем неодмінно
В призначені нам Богом дні.

1992.

БЕРІЗКА

Був теплий і сонячний ранок,
Лиш сонце на обрій сплигло,
А мешканці лісу свій танок
Давно вже вели. І було

Так тихо і гарно навколо.
То раю кусочок там був.
Без голосу того людського,
Лиш голос пташиний бринів.

І хмари по небу гуляли,
Легенько їх гнав вітерець,
Листочки тихенько шептали,
Здається, про дружбу сердець.

І вибігла з лісу берізка,
І так здивувалась красі.
І з хмар полились на моріжок
Краплини дощу. І усі —

І люди, тварини і птиці
Вдихали вологість оту,
Й природі, отій чарівниці,
Молитву шептали святу.

І звідкись узявся тут вітер,
Побачив берізку одну
І вмить закрутивсь, наче вихор,
І з нею почав боротьбу.

Берізці вчепився він в коси,
Бе зжалю їх рвав, шматував.
Не чув, як берізка голосить,
Заснув у душі його жаль.

І вирвалась раптом берізка
Й шмигнула в цю мить у кущі.

Одіж на ній — мов обрізки
Й страшне щось таке у душі.

І часто в житті так буває,
Що дужчий слабішого б'є,
Його зневажа і карає —
Слабий на коліна стає.

1994.

МРІЇ

Стою в задумі над Сулою...
Переді мною сталь води,
А за Сулою під горою
Стоять столітні дуби.

За ними ліс, дорога вгору.
Край берега одна верба
Гілля повісила додолу,
На ній пташок сидить юрба.

Стою і думаю: куди то
Шмигнула молодість як свист,
На пережите й недожите
Якась обіда чи то злість.

СЕРЦЕ МОЄ, НЕ ЖУРИСЬ

Почну я із вітром розмову,
Й він ніжні шепче слова,
А часом доходить до грому —
Й такеє між нами бува.

Тоді я до степу звертаюсь
І степ захищає мене:
В просторах його я ховаюсь
Аж поки гнів вітра мине.

Якщо ж порятунку немає
В безмежних просторах степів,
Я руки тоді підіймаю
В небесну блакить. І без слів

Вона відкрива свою душу —
Я лину туди наче в рай
І все я забути там мушу:
Неспокій, і горе й відчай.

Коли наберуся вже сили,
За серце своє я візьмусь —
Скажу йому: "Серденько миле,
Все пройде, і ти не журись".

1994.

ПІВНІЧ

В широких сибірських просторах,
Де часто гуляє буран,
Де люті, як звірі, морози,
І де без кінця океан.

Де зорі блищать, немов злото,
Де сяйво північне — краса,
Де небо низьке над землею,
Де сльози людські, мов роса.

Межі в тім просторі немає,
І скільки ваш охоплює зір,
Засніжений простір лягає
Від самих Уральських тих гір.

Уральські гори прибрались
У білий пуховий платок,
І срібними гори здавались,
Мов казка найкраща з казок.

І от цей куточок чудовий —
Держава Гулаг ото є,
Де "зеків" там повні табори,
І в кожного горе своє.

А сльози там ллються рікою,
І йде боротьба за життя,

В країні з такою красою,
З таким безправним Я.

Була я в тих дивних просторах,
Була в тім казковім краю,
Тягла там свій строк арештанта,
Неначе солдат у бою.

Чи й досі в сибірських просторах
Існує держава Гулаг?
Чи й досі на тих же дорогах
Живий іще розпач і жах?

1995.

ХРИСТОС ВОСКРЕС!

Яка велика це подія:
Христос Воскрес, Христос Воскрес!
І є велика в нас надія,
Що кращим стане мир увесь.

Науку ми Христа приймаєм:
Любити всіх, і ворогів;
А без любови, всі ми знаєм,
Ніхто на світі жить не міг.

Отож відкинемо всі чвари
І будемо в любові жить.
Природа нам дарує чари,
А в чарах тих треба любить.

Нам буде сонце усміхатись,
Вночі горітимуть зірки,
І буде нам тоді здаватись,
Що у раю земному ми.

Ми будем дякувати Богу,
Що в нас Христос воскрес. Воскрес,
Що до добра вказав дорогу
Із недоступних тих небес.

1995.

ЦІНА СВОБОДИ

Чечня захотіла свободу здобуть
Й Росії дала ультиматум,
Росія Чечні не змогла це простить
Й послала солдат і гармати.

Моталися люди, бо страх їх ганяв,
Снаряди і їх не минали,

І кожний, як міг, кудись утікав,
Та смерть їх і там доганяла.

Вмивалася кров'ю геройська Чечня,
Тікала у гори високі,
Бо йшла від Росії страшна западня
Й солдати були наджорстокі.

1995.

УБИТИЙ СОЛДАТ

Ішов жорстокий бій в Чечні.
Упав солдат на брук,
Солдат російської землі,
Безвусий молодик.

Чеченський розірвавсь снаряд
І вдарив в грудь йому,
І довелось йому лежать
В ряду не одному.

І вже не міг він запитать,
Чому він тут лежить,
Туман став очі застилять
І кров на брук біжить.

Шептав лише губами він
Та неньку звав свою,
Хотів сказати їй — не один
Він ранений в бою.

Він не ранений — убитий.
Ще ллється тепла кров,
А той крук несамовитий
Вже груди розпорів.

Тут підбіг його товариш,
Помацав пульс йому...
Глянувши на поле згарищ —
Утер сльозу свою.

Рядом з ним убитих тоже
Багато тут лежить.
Чому ж ти, Великий Боже,
Не дав їм ще пожити?!

1995.

ЧЕЧНЯ. I

Я поважаю ту Чечню,
Маленьку та завзяту,
І одобряю боротьбу
За волю ту крилату.

Їх Сталін тоже розганяв
По всіх кутках Союзу,
До них жалю він теж не мав,
Гонив їх із Кавказу.

Вони вже більше не хочуть
В той ССРСР колючий;
Самим їм треба захищати
Свій край в війні страшнющій.

Жорстока, дика та війна,
Без прав отих військових,
Але є визвольна вона
І з пут отих вікових.

Цар Грозний ще отак робив:
Він нищив всю родину,
Тих, хто йому не догодив
І не жалів й дитину.

Яка то воля дорога,
До неї шлях далекий,
Куди не ступить там нога,
Лишає слід кривавий.

1976.

ЧЕЧНЯ. II

Чечня, Чечня, як жаль тебе,
Що гинуть твої люди;
Куди штовха тебе Москва
І що із того буде?

Росія хоче загнuzдaть
Чечню оту упряму,
А потім й інших. Щоб зібратъ
Совецькує державу.

Відважно бореться народ
І гордо умирає
Залитий кров'ю. Та колін,
Мов раб той, не згинає.

Така малесенька Чечня,
І тут гігант цей лізе.

Все на шляху своїм зміта
Й роздавлює залізом.

А світ собі спостеріга
І співчуває дуже,
Того ООН мов і нема,
А Чечня кличе: "Друже!"

Рятуй же нас, додай нам сил
З петлі цієї зірватись,
Бо вже нема терпіння в нас
Москві тій покорятись".

1995.

ЧЕЧНЯ. III

Чечня, Чечня, Чечня, ти — з братів менших
В державі ССРСР була,
А старший брат завжди є перший
Й за всіх вирішує діла.

Він в меншого все забирає
І намагається учить.
Часто поб'є, часто полає,
А менший гнеться і мовчить.

Та менший брат уже дорослий,
І має розум в голові,
І часом кращий, ніж брат старший
Й не хоче меншим бути тоді.

Так сталося, Чечня, з тобою,
А старший брат це не стерпів,
І ви зчепились між собою,
Як два роздрочені півні.

Летіло пір'я на всі боки,
І гинув й невійськовий люд,
Тяжка неволя, довгі роки...
О, старший брате, не забудь!

Але Чечню я поважаю,
Вона маленька і слаба —
Проти гіганта піднімає
Свої запльовані права.

І скільки в цій бійні кривавій
Лягло невинних людських душ.
Де ж демократ той Єльцин знаний?
Чому не скаже він: "Не руш!"

Європа теж така спокійна
І співчува біді Чечні,

А для Чечні це — безнадійно:
Вона занемога в борні.

Коли настане час щасливий,
Коли не буде в мирі війн?
Коли всі люди будуть рівні
Й господарі в краю своїм?

1995.

ПОВИНЕН РОЗУМ ВЕРХ УЗЯТЬ

Научи нас, мудрий Боже,
Переносить біди всі,
Відкидять усе негоже
І любов в народ нести,

Міжнародну ворожнечу
Потушить немов пожегу,
І сказати: "Добра вам зичу!"
Це — святий від Бога дар.

Ну, чому нам ненавидіть
То одних, а то других?!
Оту смерть по миру сіять
Й море мук робить людських?

Нам життя дано не вічне,
Смерть усіх нас забере
У життя те потойбічне,
Вічний спокій де живе.

Бог один на всьому світі
І Його треба любити,
Шанувати Його завіти
І з любов'ю в мирі жити.

Тож відкинем ворожнечу,
Зробимося мов святі,
Позабудем грізні речі
І діла криваві ті.

А людську оту жадобу —
Все загарбати собі —
Лікувати, мов хворобу,
Без жалю і боротьби.

Сталіна з нас уже досить,
Він багато дав нам мук;
Все народ міг переносити
Від його кровавих рук.

Але ті часи минули,
Розум мусить верх узяти.
Те страшне ми не забули,
То не хочем знову мати.

МОЛОДЯТА

Юнак кохав дівчину,
А дівчина його,
А матері з-за тину:
"Не треба нам цього!"

І стала ворожнеча
Між добрих двох родин:
В одній дівчина плаче,
В другій сумує син.

А зустрічі таємно
Були у юнаків.
Їм вдвох було приємно
Без нагляду батьків.

Але в одній родині
Розумний батько був,
І так сказав він: "Сину,
Ти добре поміркуй,

Щоб одружився раз ти
За все своє життя,
Щоб не було поразки
Й гіркого каяття".

До батька син схилюся,
Обняв, поцілував:
"Я довго придивлявся
І все ж її обрав".

Пішов цей батько мудрий
До юнчиних батьків,
Й вели розмову мудро
Про цих молодиків.

Як висновок — весілля
Вже справили вони,
Зробили новосілля
Й щасливі всі були.

Ми ж юним побажаєм
Щасливого життя,
Щоб не озвалась жалем
Вся боротьба оця.

1995.

* * *

Мій рідний край, моя Полтава,
Й маленька Лохвиця моя,
Ви так далеко, що й уява
Вже не витримує моя.

Але я голос соловейка
Не можу й досі ще забуть;
Мені нагадує він неньку,
Дитинство і життєву путь.

Трудові люди у клопоті,
Завжди невистача чогось:
То неполадки у роботі,
То знов на перешкоді щось.

Але село ще зберігало
Оту порядну простоту:
Любити слабших помагало
Нести ту заповідь святу.

1994.

МОЄ БАЖАННЯ

Як мене колись не стане,
Як для мене зникне день,
То щоб ви мені зв'язали
Хоч вінок з моїх пісень.

Він не буде золотистий,
І не буде в нім срібла,
В нім лиш буде подих чистий
І стремління до добра.

1961.

Я Б ХОТІЛА...

Я б так хотіла, так хотіла,
Щоби Україна моя
Від того горя відпочила
Й від комунізму утекла.

Той комунізм згубив в нас друга
І віру в краще щось в житті,
З душі він вирвав навіть Бога
І ми лишились в пустоті.

Але я вірю, що народ наш
У відчайдушній боротьбі
Вже не дозволить комунізму
На шию сісти знов собі.

1995.

ДИВЛЮСЬ Я НА НЕБО

Дивлюсь я на небо —
Там зорі моргають,
Там місяць суворий
За всим наглядає.

А небо, мов бархат,
Висить над землею,
А обрій далекий,
Мов з'єднує з нею.

Тут темрява ночі
Усе покриває,
А спів соловейка
Зупину не має.

Там квакає жаба,
Вода десь дзюрчить.

Ну, що іще треба,
Щоб в спокої жить?

І от таке чудо
Дала нам природа,
Та люди не вміють
З ним жити у згоді.

Воюють, вмирають,
Роблять собі муки,
Слізьми обливають
Всі свої розлуки.

1995.

БІДА НАРОДНЯ

О, мабуть, світ з ума зійшов
В двадцятому столітті:
Без міри ллється людська кров,
Аж страшно жить на світі.

То СССР Афганістан
Чубасив що є сили,
Тепер російський штик дістав
Чечню малу й безсилу.

Росія вже не ССРСР,
При владі давня Дума,
Та гірше для людей й тепер,
Тяжка жебрацька сума.

Їх обійшли, їх не бачать,
А мафії гуляють.
Старі люди тихо плачуть
І руки простягають.

А що в ті руки покладуть
Із жалем на обличчі.
Не можем ми цього забуть...
Двадцятье це ж століття!

1995.

КРАСА І ДІЙСНІСТЬ

Встаю раненько. Сходить сонце.
Так зачарована я ним.
Дивлюсь з захопленням в віконце
Й не налюбуюсь дивом цим.

А воно сходить величаве,
І незалежне, як любов;

Від себе розлива заграви
Й здається казкою чи сном.

На землю зір я опускаю —
Який чудовий світ увесь!
Красу землі я поєднаю
З красою дивною небес.

Яке безмежнеє багатство
Землі, і неба, і тепла.
Сюди додати б іще братство
Людей — без жадности і зла.

Але у дивній цій картині
Людська присутність все псує:
Бо ворожнеча, що є нині,
З'єднати все це не дає.

Не всі, звичайно, такі люди,
Та добрих менше на землі.
Коли цьому кінець вже буде?
Далеко мріє десь в імлі.

Але я вірю, щиро вірю,
І мусимо всі вірить ми:
Проміння сонячне зігріє
І створить дружбу між людьми.

СТАЛІНІЗМ ЖИВЕ

Стою й люблюсь сонцем, небом
І ніччю місяцем ясним,
І думаю: чого ще треба,
Щоб бути щасливим в мирі цім?

Цілує вітер нас в обличчя,
А степ лагідно обійма.
Все дороге таке і звичне,
Для смутку й місця мов нема.

І тут же пам'ять нагадала
Страшні, кривавії діла,
Що в СРСР там витворялись,
Несучи смерть і море зла.

Царем в СРСР людина,
Що хоче мир весь загнuzдять,
Чечню поставить на коліна
І в багатьох життя забрать.

Епоха Сталіна, гадали,
Уже на той світ відійшла,
А роздивились — і впізнали,
Що ні! — Вона іще жива.

В лиці Росії Сталін дише
І сіє чорнії діла.
Та вже народ не приколише
Про демократію слова.

Він знає ціну комунізму,
Бо йшов до нього й не дійшов;
Знайомий він із гітлеризмом,
Що ніс з собою смерть і кров.

Всього зазнала Україна,
Стогнала й плакала тоді.
Сини загинули, й руїна
У душах наших і в біді.

Та й зараз там добра немає,
Коріння сталінське живе,
Все добре губить і ламає
Й знов до загибелі веде.

Народе! Набирайся сили
І підіймайся із колін!
Злі сили довго нас носили,
А ти, народе, їх відкинь.

1995.

ЗНАМЕНИТИЙ ДУБ

У Лохвиці в парку міському
Росте трьохсотлітній там дуб.
Гілля все коряве й негарне,
А крона — розпатланий чуб.

Полтавщина є батьківщина
Цього патріарха лісів;
Та тут він тому знаменитий,—
На Лохвицю всю він один.

Міськрада його доглядає:
Всі дупла цементом лата,
Кругом його є огорожа
Й йому зберігає життя.

Закохані тут мали зустріч
Й ті, хто подружжю зраджував,
Злодії тут тоже ховались —
Усіх дуб до себе приймав.

Він свідком воєнних був років,
Як Гітлер у край наш прийшов,
Багато людей тут лишилось,
Хто смерть в цьому парку знайшов.

Вели багатьох арештантів
Копати могилу собі,
А потім їх тут же стріляли —
Це німці робили тоді.

Совети — так ті все ховались
За мури високі й щільні;
За мурами там відбувались
Усі катування страшні.

А люди це все відчували
Й розкрили той винницький жах,
Де люди невинні вмирали
Й де разом зі смертю жив страх.

1995.

ПІВНІЧНЕ СЯЙВО

Печора. Лагер. Темна ніч
Розправила крила.
Тут четвертий сангородок,
Й його ніч накрила.

Це лікарня є для в'язнів,
Тут їх всіх лікують.

Підлікують — й на колону
Для робіт готують.

Палата. Хворі усі сплять,
(Мусять вони спати).
Тільки ранок посіріє —
Начнуть лікувати

Частина в'язнів тихо спить,
Інші не сплять — мріють,
Ті з болями війну ведуть
Й душею боліють.

Я чергую в цій лікарні.
Пливе північна ніч.
Підходить хворий: "Сестричко,
На небі дивна річ!"

Приносять валянки, кожух:
"Сестричко, йди, дивись.
Поки в палатах шум ущух,
Ти небом полюбайсь.

Але як хворому комусь
Потрібна будеш ти,
Ти не турбайсь, ми гукнемо
Йому допомогти".

І я іду, щоб не заснуть,
(Важке діжурство в ніч),
Але не можна не звернуть
На цю турботу й річ.

Стою надворі. Холодно.
Мороз такий тріщить.
Нас гурт, і кожен дивиться,
Зітхає і мовчить.

А неба вись, мов оксамит,
Розкинулась вгорі,
І темно-темно голубе
У відблисках зорі.

Над обрієм спустився шлейф
У смужках кольорів,
Мов вітер грає шлейфом тим
І в хвилях він тоді.

Повторяється без краю
Цей танок кольорів.
Я вже замерзла, а стою
Й не відірву свій зір.

Ми дивимось і нам хотілось,
Щоб шлейф той завернувсь
І ми побачили б, можливо,
Що Бог нам усміхнувсь.

Сяйво скоро так збідніло
Й неначе розтало,
А небо темно-голубе
Голубим вже стало.

Цілий день отее чудо,
Як сон жило в мені:
Скільки чар має природа
І чари то які!

Та є люди, наче звірі,
Гребуць усе собі:
Убивають, крадуть, дурять,
В чудовій цій красі.

1995.

З НОВИМ РОКОМ!

З Новим Роком, друзі милі!
Я вітаю вас усіх
Й хочу, щоб у цій хвилині
Від вас чути співи й сміх.

Хоч на рік ми й постаріли,
Та життя кипить, кипить...

Може ранше ми не вміли
Те життя своє любити.

Любити ближнього нетягу
І йому допомагати,
Шанувати роботягу
Й зла в своїй душі не мати.

Нам і сонце усміхнеться,
Й зорі злотом заблищать,
І на запит: "Як живеться?"
Будем "гут" відповідати.

1996.

НОВИЙ РІК

Що старий рік забрав з собою,
Що принесе нам Новий рік?
Не хочу зустрічі з журбою —
Вона вкорочує наш вік.

Не встигнеш навіть озирнутись,
А роки мов стріла летять.
А так хотілось би вернутись
У юність, в той весняний сад.

Але стоїть тут на сторожі
Та необхідність — другий світ,
Стосунки між людьми ворожі,
Які так важко погасить.

Але залишим все на світі,
Як дійдем до тієї межі,
Що розділяє дві орбіти —
Де нас не буде й де жили.

Тому в цьому чарівному світі
Любов велику треба мати,
Щоб жити в дружбі і привіті
І добру пам'ять залишати.

Тому погане все відкинем
Й робити будем лиш добро,
Щоб у житті нашим миттєвим
Не мало місця люте зло.

Я вірю, вірю, хочу вірити,
Що Новий рік нам принесе
Все те, про що ми любимо мріяти,
Що наймиліше над усе.

Щоб сонце нас теплом зіграло,
Щоб вітер ніжно цілував,

І щоб любов'ю паленіла
Душа до всього, що живе.

Щоб ми уміли всіх любити,
Прощать людські помилки,
Щоб намагались в дружбі жити,
Сміятись і любити казки.

У цьому Бог нам допоможе:
Погасить в серці оте зло.
Допоможи нам, мудрий Боже,
Робити людям лиш добро!

1995.

ЛИСТОК

Зірвавсь листочок з дерева
І впав до його ніг,
На дереві триматися
Він більше вже не міг.

Тут усміхнулось сонечко,
Скрутився наш листок.
Може було і боляче —
Він не давав вісток.

Стогнав собі і мучився,
Боровся за життя.
Деся взявся вітер кручений —
Неслось його виття.

В ту мить листок наш змучений
Піднявся від землі
І вітер отой кручений
Поніс його в імлі.

Як й куди його домчали
Ті крила вітрові?
Скільки сліз й тії печалі
Пролило по землі.

Як і де він зупинився,
З землею об'єднався?
Чи в сльозах тих не втопився,
Як до межі добравсь?

Так й життя людське проходить
Подібно до листка,
Доля всюди його водить,
Хоч доля та гірка.

А межа — то світ той другий,
Куди ми всі йдемо,
Хоч він дуже не бажаний —
Його не минемо.

СТАЛІНСЬКА СЛАВА

О, ти славо, ти славо сліпуча,
Ти красивий весняний садок,
Ти любов і глибока, й могуча,
Ти найкращий з троянди вінок.

Та хто міру в прикрасі цій має,
Щиро правду уміє любить,
Того й слава тоді полюбляє
Й підіймає в небесну блакить.

Сталін славу стелив собі в боки
І вкриватися нею хотів;
Вона рвалась, проходили роки
І в лахміття він славу одів.

Багатьох він ганяв по Сибірі,
Голодних, роздітих, чуть живих;
Катував і вбивав їх без міри
І ховав ці гріхи від усіх.

А ті тюрми! Живі то могили,
Страшний стогін ішов з тих могил,
То там душі людські хоронили,
Мертві душі живих іще тіл.

Хоч шептали про ці озвіріння
І боліли людськії серця,
А уста — зжаті до оніміння,—
В очах жах і журба без кінця.

І тяглася оця катівня
Навіть більше, як сімдесят літ,
Мусить знати про це покоління,
Мусить знати про це увесь світ.

О, ти сталінська славо страшнюча,
Ти грозою побитий садок,
Над безоднею чорною круча,
Ти обшарпаний вітром вінок.

1942.

УКРАЇНА

Над океаном неостяжним
Я в Каліфорнії стою,
А океан припливом важним
Всю душу збуджує мою.

Із цього місця так далеко
Моя вітчизна десь лежить.

Чом я не сокіл, не лелека,
Щоби до неї долетіть?

Щоб подивитись на Україну,
Де мучиться так наш народ
Й комуністичну руїну
Так намагається збороть.

Народ наш добрий, працьовитий,
Як мати ніжний він бува,
Та комунізм несамовитий
Все добре в ньому убива.

Хоч СССР і зник, немає,
Та дух його живе в краю,
Він віру в правду підриває
Й отруту розсіва свою.

1996.

ПАМ'ЯТІ А. ЮРИНЯКА

Смерть підвела уже баланс,
Зробила точку над життям.
Огонь в грудях уже погас
І лише труп лишився нам.

Так Юрисяк прожив свій вік,
З бідною він боротьбу.
То був упрямий чоловік
Й собі, можливо, на біду.

Любив він дуже Україну,
Її бідною так болів,
Так підтримував в ній зміну
І з незалежності радів.

Де ж межа ота маячить,
Що розділяє смерть й життя?
Через неї нам проходить
У теє вічне забуття.

Хай Юрисяк спокійно спить
В тому таємному краю.
Туди не будем ми спішити
Й прискорювати ходу свою.

Там нас багато уже є
І будемо усі ми там...
Все недороблене своє
Ми залишаємо дітям.

1996.

ПАМ'ЯТІ ЮРИНЯКА

От і все, що залишилось —
Ні обід і ні погроз,
Серце лише розболілось
І у серці море сліз.

З крематорію єсть урна,
І в ній прах Юриняка,
І та урна дуже журна
Й для душі така тяжка.

Знаю я, що ти не прийдеш
І не скажеш добрий день,
І за плечі не обнімеш,
Й не співатимеш пісень.

Не розкажеш про новини
На Україні і тут,
Про права тепер людини,
Що не скрізь вони живуть.

І про дивнії причуди
В побутовому житті,
Що бувають різні люди:
І хороші й не такі.

Будеш ти у мирі новім
(Постарайсь не в пеклі будь),
Там зустрінуться знайомі —
Розкажи, як є ми тут.

1996.

НАДІЯ

Ми всі не любим твою смерть,
Відганяємо її,
Але в житті буває так,
Що не милі й солов'ї.

І хоч знайома вона нам,
І ми її чекаєм,
Але то добре, що вона
Прихід не сповіщає.

Вона приходить крадькома,
За серце нас хватає,
Та ми не віримо й тоді —
Надія нас спасає.

1996.

ПИСЬМО ДРУГОВІ

Життя іде і всіх нас тягне
До тії смертної межі,
Куди ніхто із нас не прагне.
То правда, друже? Ти скажи!

Хоч нам релігія і каже,
Що там не буде цього зла,
І кожний чесно жити зможе
В ім'я любови і добра.

Та іміграція на той світ
Така небажана для нас,
Бо ми потягнем із собою
Увесь земний цей негаразд.

А може лише там і зможем
Створить той дивний комунізм,
Що почали його в Росії,
Але без горя й гірких сліз.

"По можливості від кожного,
А по потребі для усіх".
То може там зробити можна
З тії теорії не сміх.

А та терія — чудова,
Маркс з Енгельсом її створив.
Вона і Леніна зборола,
А Сталін вже її "довів".

Хоч він старався понад силу:
Стріляв, судив, гнав у Сибір,
Його і люди не любили.
Тут, друже, ти мені повір.

А НЕП той ленінський — хороший,
Він зруйнував без жалю й мук,
А метод деспота жорстокий
Так легко випустив із рук.

І він пішов гулять, той метод
По всім Союзі, мов гроза,
В крові, в сльозах купались люди,
І гнулись з болем, мов лоза.

Якби прийшов він з того світу
(Чи відпустки там тоже є?),
Або хоч глянув із орбіти
На те "твореніє" своє.

Біди не можемо ми позбутись, —
Коріння сталінське живе,
І Дума, і Верховна Рада
Йому умерти не дає.

Усе те бачив ти, мій друже,
І може плакав, як і я.
Скажи, чи я не нагрішила?
Чи все тут правда є моя?!

Спаси нас, Боже, від усього,
Але найбільше від того,
Щоб не з'явився Сталін новий
В особі іншого кого.

Я Сталіна так ненавиджу,
Як ненавидять його всі,
Бо й батько мій десь так загинув,
Як й інші в Винниці якійсь.

А Винниць тих дуже багато,
На бувших землях ССРСР,
Ще не розкопаних, відкритих,
Й тут, друже, ти мені повір!

1996.

ПОМИНАЛЬНА СУБОТА

Кладовище під горою,
На горі каплиця.
І в пам'яті виблиають
Всі знайомі лиця.

Тут не скрізь, як в Україні,
Могили з хрестами,
А плита і на ній запис
З рідних іменами.

Ось отець наш появився,—
Молитва, кадило...
За померлих помолились,
А це — святе діло.

Тут і Танія Касперська
Лежить в домовині,
А чи знає, що до неї
Прийшла вся родина?

Спіть усі собі спокійно,
Рідні і знайомі:
Ми за вас не забуваєм,
Ніколи, ніколи.

1996.

НАШІ МАМИ

Україна — край чудовий:
Там золоті зорі,
Там, я думаю, Рік Новий
Всю біду поборе.

Там співають соловейки,
Там кують зозулі,
Усміхається там ненька
Й бабуні, бабуні...

Там підходить до нас тато
І бере на руки,
Там життя наше багате,
Бо без сліз і муки.

Але мами, наші мами,
Найкращі на світі,
Щоб не сталося із нами —
Будуть нас любити.

Тому всі: малі й дорослі,
Шану даєм мамі.
У житті таким непростім
Вони завжди з нами.

1996.

ЦЕ Є УКРАЇНА

Спустилась ніч, чудова ніч,
І землю тихо вкрила.
Зорі та місяць ведуть річ
Й земля заговорила.

Місяць освітлює усе:
Ліси, поля і ріки,
Із лісу вітерець несе
Пташині різні крики.

Ось дятел заклював у дуб,
Сова десь закричала,
А там звірок якийсь пробіг —
І тишина настала.

І от, як чудо, в цій красі
Озвавсь соловейко:
Срібло розсипав по росі
Й пливло воно легенько.

Так повторяв він без кінця,
Лились чудові звуки,
Від яких мліли в нас серця
І відступали муки.

І тут прокинулась уся
Громада солов'їна,

Хор у лісі розпочався:
І це є Україна!

Я зачарована стою,
Як срібло, пісня ллється,
І скрикнуть хочеться: "Люблю!"
І скрикнула, здається.

І багатий, і красивий,
Зачарований наш край,
Й намагається щосили
Вирватись із пекла в рай.

Як не буде вже над краєм
З канчуком Москва стоять,
То над нашими полями
Жити буде — благодать!

Нам Чечня ота маленька
Добре приклад подає:
Захищати так треба неньку,
Як життя власне своє.

1996.

БАТЬКІВЩИНА

Не потушить нічим, ніяк
Любов до Батьківщини,
Як не крути, і тьяк, і сьяк —
Немає більш родини.

А там кругом жива біда,
Живуть і плачуть люди,
Там йде жорстока боротьба:
Й коли кінець їй буде?!

Не дай Бог знову комунізм
Устане із могили,
Ну, то вже буде наш трагізм,
Спаси нас, Боже, милий!

1996.

ОСІНЬ

Прилетіла осінь, золота осінь,
Розділа дерева, поклала траву.
За весною в серці біль живе і досі,
Він кусає серце і душу живу.

А в небі лелеки відлітають в ирїй,
І нам посилають те болоче "Кру!"
Будем їх чекати по весні тїй милїй
І вони розвіють всю нашу журбу.

А як зима прийде, вкриє пухом землю,
Убере у білу весільну фату:
Хоч холодно буде, та буде приємно
Чекати на зміну весну золоту.

Вона йде поважно в суконці зеленїй,
На голові в неї із квітів вінок,
І ллється від неї якийсь променевий
Такий невидимий, легенький струмок.

Вливається в душу, жене з неї горе,
А тут соловейко ще жару піддасть,
Не кожний оцю переїну поборе,
І раду не кожен в душі своїй дасть.

Тож будем чекати весну золотую,
Сміятися з нею і щиро любить.
Вона нагада нам про неньку святую,
І згадками цими ми будемо жить.

1996.

ФАНТАЗІЯ

Зимья-красуня, хоч холодна,
Хоч як кричи — прижме мороз,
Хоч він цілує в щоки модно
Й не дивиться на море сліз.

Так хочеться в постіль снігову
Заритись й спати до весни.
А сніг прикриє тебе зверху
І будуть снитись дивні сні.

Весною збудить соловейко,
Зозуля теж не дасть поспать,
У лісі хор птахів дрібненьких
Тебе примусить таки встать.

Устанеш після сну міцного,
З подивом глянеш навкруги,
І не впізнаєш вже нікого —
Де ділись друзі й вороги.

І може зміниться на краще
Цей озвірілий, дикий світ
Смертей поменшає, й на щастя
Настане спокій і привіт.

І небо стане голубіше,
І сонце тепле і близьке
І люди зробляться добріші,
Й життя настане золоте.

1997.

ВЕЛИКДЕНЬ

Весна іде. Разом з нею
Весняні клопоти...
Та над нашою землею
Христос з'явився у плоті.

Зустрічаємо Великдень
Й Христове воскресіння.
Для всіх великий це є день
Прощення і моління.

Нехай не буде в душі зла,
А серце — все в любові,
Бо нам ця дата принесла
Всі помисли здорові.

Любов ми мусим берегти
До всякого створіння.

Цей скарб повинні ми нести
В покорі і молінні.

1997.

СПІВАЧКА

Сиджу одна в своїй квартирі,
Юриняка уже нема.
Снуються думи, наче хмари,
Холодні хмари, мов зима.

Дивлюсь на небо і шукаю —
Десь бродить доля там моя,
Своє життя переживаю
Все — від початку до кінця.

Печорський лагерь. Північ дика.
Багато тут нас "ворогів".
Тут ллється річ різноязика,
А там, в кутку, тихенький спів.

Він так роз'ятрює нам душі,
Такого болю завдає,
Що кожний з нас, хто був байдужий,
Сльозу не стримує уже.

Хай ллються сльози, серце рветься,
Мов хоче вирватись з грудей,
Бо нам усім тепер здається,
Що ми найгірші із людей.

Зігнали нас, як скот, у зону
Й поводяться як з скотом теж.
Нема надій на оборону
І розпачу немає меж.

А там в кутку дівча співає,
Таке тендітне, молоде,
З нас кожний сам себе питає:
"Що привело сюди тебе?"

Співачку ту ми обступили
І дали волю всі сльозам.
Ми так її боготворили
І трохи легше стало нам.

А тут із вишки углової
Нам охоронець закричав,
Щоб не збирались ми юрбою,
Щоб кожний місце своє знав.

Ми розійшлись, і кожний мучив
В своїй душі свою біду —

Так розколихану тим співом
І вгамувать старавсь сльозу.

Це був початок. Але потім,
А потім гірше ще було.
Життя пливло, й на повороті
Йому назустріч ішло зло.

Були ми змучені й голодні,
А кінець строку й не мигав.
І кожен думав: хай сьогодні
Кінець життю б моєму став.

1996.

ВЕЛИКДЕНЬ В УКРАЇНІ

Пригадую день Великодний,
(А це в Україні було).
День видався трохи холодний,
Та сонце зігріло його.

І з церкви прийшла наша мати,
Свячену страву принесла,
І сіла сім'я споживати
(Це дружна сімейка була).

Тут сонце, як пава шикарна,
Послало на землю свій сміх,
А дзвони, мов музика гарна,
Гукала усіх до утіх.

Розбилось яєчко в хлопчини,
Він плаче. Друге подають.
А радості стільки в дитини!
Всі люди добріші стають.

Дорослі ідуть спочивати,
А діти — у двір погулять,
І лише одна наша мати
Порядок повинна ще дати.

А потім збираються гості —
Свячене тут знов на столі.
І сміх тут і співи до млості,
Великдень іде по землі!

І так цілих три дні гуляли,
Клопоти відкинуті всі.
Великдень отак зустрічали
Так люди раділи весні!

Христове святе Воскресіння
Ще довго гуля по селу.
І те українське уміння
Гулять й працювать — я люблю.

ВЕСНА

Весна іде. Така красуня:
Усмішка ніжна на лиці.
На ній суконка зеленьява
Із роз букетик у руці.

Легка походка величава,
І єсть щось царственне у ній,
А тут ще сонячна заграва...
Яка краса! О, Боже мій!

Не налюбуюсь я весною,
Та осінь більше я люблю,
Якась спорідненість із нею,
Яка? Я й досі не збагну.

Вона приносить любі мрії
І змішує із смутком їх:
На краще хоч нема надії,
Й прожите не дає утіх.

Переживаєш ти у серці
Своє минулеє буття.
Й здається, що у дикім герці
Протанцював ти все життя.

Дотанцювався до кордону,
А перехід — то інший світ.
Що ти залишиш за собою,
Що забереш з собою вслід?

1997.

СССР ІЩЕ ЖИВЕ

О, навчи нас, мудрий Боже,
Не мать в душі отого зла,
Що так живуче і колюче,
Що нам природа надала.

Любити треба все на світі,
І навіть ворога свого;
Бо без любови жить не можна
Й перемогти живуче зло.

Не намагатись гнуть на землю
Слабішого із нас усіх,
І не шукати лиш для себе
Найбільше вигоди й утіх.

Вже так наїлись наші люди
Тії неправди й того зла,

Але з надією чекали
І дочекались того дня.

Що СРСР отой розпався,
Що комунізм той неживий...
Це зверху так, а всередині —
Він навіть добре ще живий.

Немало треба ще боротись,
Щоб подолать його зовсім.
Тому нам треба об'єднатись
І разом всім вступить у бій.

1997.

КОЛИ ЗУСТРІЧАЮТЬСЯ...

Коли зустрічаються двоє,
Крім дружби шукають вони
Могутньої тої любови,
Що в світі не має ціни.

Та часто в житті так буває —
Погане десь там у душі,
А потім себе проявляє
При різних ухабах в житті.

Ти з дивом розширюєш очі —
Раніше цього не було,
А тут в атмосфері робочій
Звідкіль впливає воно?

І часто бува, що між ними
Звиває гніздо ворожба:
Життя стає зовсім немиле,
Й мов дим, обвиває журба.

1997.

ЛІТА ЛЕТЯТЬ

Летить це літо, як стріла,
Не зупинить, не перейняти,
А за горою вже зима
І рік добавився до дати.

Думалось зробити багато!
Гострий біль пронизує тебе:
В мріях ти такий завзятий,
Та на ділі ти, як "соб-сабе".

Як воли тягнуть віз поволі,
Немає їм куди спішить,

Ярмо на шиї — знак неволі,
Що краще можна тут зробити?

А час іде. Немає сили,
Щоб зупинити його біг.
Догнать його ми теж безсилі,
Не допоможе тут батіг.

1997.

МРІЇ. I

Ні, земля така чудова:
Зелень, квіти і весна,
А над нею небо-купол,
Все, як казка чарівна.

В небі місяць — страж суворий,
Сонце — усміх золотий.
І розкидав Бог по небу
Міліард зірок отих.

Вони ясні, мов жарини,
Світять, гріють в темноті.
Ми не знаєм, що за ними,
Й що таке зірки оті.

Вже добралися на Місяць,
Там була людська нога.
Ми шукаєм собі місця,
Нас не втримує земля.

Поселить там комуністів
На просторах вікових.
Простір там — не одна шоста,
А планета вся для них.

Хай будують комунізм там
Без тих розстрілів й тюрми.
Ми подивимось, і може
Туди підемо й самі.

1997.

МРІЇ. II

О, айстро, осіння квітко,
Я з смутком на тебе дивлюсь,
Он рядом з тобою нагідка...
Сльоза покотилась чомусь.

Пригадую юність щасливу
І друзів веселих своїх.

Зібрала б я їх на хвилину
Й поставила б рядом усіх.

Поважні, серозні, сурові,
Багато вже сивих із них,
І кожний дістав з них від долі
Хоч крихту хвилин золотих.

1959.

МОЛИТВА

Небо синє, синє, синє,
Небо темно-голубе.
Я не хочу, щоб осіннє
Щось торкнулося тебе.

Будь таке, як бува ранок:
Свіже, чисте і святе,
Будь, таке, як дивний танок,
Будь, як сонце золоте.

Що завжди сміється з неба,
Що завжди чарує нас.
І тих війн страшних не треба,
Голос їх щоб зовсім згас.

Цю молитву шлю до Бога
І прошу, молю Його,
Щоб біду він змів з дороги
Й людям щастя дав того.

Скільки горя в білім світі,
Скільки сліз весь час лилось.
Ми б хотіли жить в привіті
І щоб легко нам жилось.

1997.

ОСІНЬ

Осінь, осінь, дивна осінь.
І в природі, і в житті.
Вітер виє стоголосий
Й стільки смутку в тім витті.

Він нагадує, що скоро
Підем в пекло чи у рай
І наказує сурово:
Йди, але не забувай.

Всі у рай ми туди хочем,
Як в Америку отут...

Так стараємось, клопочем
Туди "візу" роздобуть.

Якщо ж Сталін у раю там —
Я не хочу тоді в рай!
Якщо ж в пекло пішов сам...
Мене, Боже, не пускай!

Бо зустрівшись з терористом,
Я удруге там умру.
Поглядом енкаведиста
Він і душу вб'є мою.

Хай він там, на тому світі
Знов будує комунізм.
Може, буде там в привіті —
В Україні був комізм.

1997.

В УКРАЇНІ

Відлітають уже птахи
У далекії краї,
Не кує уже зозуля,
Не співають солов'ї.

І лелеки відлітають,
Й знов оте болюче "кру!"
Біллю серце розриває
Й залиша в серці журбу.

Знаю, в хатах там не тепло
Й не завжди буває світ.
Тому ждати весну трудно
І це треба пережить.

Потім очередь за хлібом,
І до хліба щось дістать;
Насолоду від обіду
Там не кожен може мать.

Говорять, що в магазинах
Є усе, що треба нам,
Але гроші... От причина...
Бідний не потягне сам.

І от часто замість хліба
Там холодну воду п'ють.
Вся в інеї там хатина...
Отак люди там живуть!

Хай би раз Верховна Рада
Не отримала зарплат...
Помогла б хоч трохи людям
Цю розруху подолать.

МОЛИТВА ДО БОГА

Над нами Бог розправив крила
Й охороняє від обід,
І в тім Його велика сила,
Тим від рятує людський рід.

Він розсіва любов, повагу,
Тим Він ослаблює в нас зло,
Дає нам силу і відвагу —
Без цього важко нам було б!

Відкинемо усе недобре
І приклад візьмемо у тих,
Що роздають нам ласку щирю
Й любов'ю гріють нас усіх.

Нам буде радісно і тепло,
Ми проживем земне життя
В любові, дружно і спокійно,
Й тоді підемо в небуття.

А та любов, добро і ласка
Нашадків наших буде грить,
Їхнє життя буде, як казка,
І буде легко в світі жить.

1997.

ПАМ'ЯТІ А. ЮРИНЯКА

Минув і рік, минає й другий,
Як Юриняк пішов від нас.
Як він хотів, щоб не забули
І згадували в рідкий час.

Виконую його бажання:
Й нагадую, що він же був,
Про українськеє питання
І турбувався, і болів.

Коли навідувались друзі —
Баталії такі були!
І кожен з них не був байдужий,
Як в Україні діла йшли.

Всі, як один, вони хотіли,
Щоб український люд спочив.
Вони Україну любили,
Бо кожний з них колись в ній жив.

Коли розходилися друзі,
То Юриняк тоді казав:
"Мені здається, що у лузі
Я по Україні блукав".

Я думаю, що в другім мирі —
Нам невідомім і страшнім —

Оця любов живе і нині
І вічно житиме у нім.

Нехай усі, що вже померли,
У невідомім мирі сплять.
Ми болі їх собі повернем
І будем часу свого ждять.

1997.

БАЖАННЯ

Цілуй мене, могутній вітре,
О, обіймай, широкий степ,
Нехай кохання наше зітре
І спомин про кохання й смерть.

Шепчи мені слова признання,
О, вітре, обіцяй любити!
Свою і молодість й кохання
Я вдруге хочу пережити.

Хто скаже, що я одинока?
У мене є вітер і степ,
І неба безодня глибока,
І серце розбите ущерть.

(Літо, воєнні роки, Лохвиця)

СОЛОВЕЙКО

Соловейко, соловейко,
Ти — український співець;
Невеличкий і сіренький
Збуджувач людських сердець.

Ти на гілці непомітний,
І на вид — краси нема,
Але ти співець помітний,
Голос твій зводить з ума.

Як весною заспіваєш —
Серце рветься із грудей...
Ти співаєш і не знаєш,
Як чаруєш ти людей.

Твоя пісня в душі будить
Тихий сум, любов, життя;
Вона ніжно так голубить,
Наче матінка дитя.

На душі так любо, мило,
Любим ми людей усіх,
Любим дуже Україну
І братів в Христі своїх.

1992.

КРЕМЛЬ

Я публіцистику читаю,
Що написав нам пан Костюк,
І з диким жахом уявляю,
Скільки той Кремль приніс нам мук.

Невже так можна скаженіти,
Людськую можна пити кров,
Серед людей спокійно жити
Й фальшиву видавать любов.

Це Сталін був — ганьба епохи,
А для людей великий біль.
Хоч час пройшов, але нітрохи
Хоч легший не зробився він.

Обіда ця жила у грудях,
Приперчувала злість її.
Хоч ми ховали це на людях —
Та плакали в своїй сім'ї.

То в лагерьх гинули люди,
То голод крила розпустив.
Коли про жах ми цей забудем?
Хоч би нам хто повідомив.

Микола Другий — цар російський,
Кривавим звався в ССРСР,
Бо висилав у край сибірський...
То як же Сталіна тепер

Після цього всього назвати?!
Тому він в чоботях ходив,
Бо в червики міг набрати
Людської крові, що пролив.

Тепер він весь в людських прокльонах,
Щоб він спокою й там не мав.
І в потойбічних тих законах,
Щоб в пекло Дантове попав.

1992.

ОСІНЬ

Осінь, осінь моя золотенька!
Я цю пору найбільше люблю,
Вона щедра, як рідная ненька,
Віддасть серце і душу свою.

В ній ховається смуток і тиша,
В ній ховається горе й журба.

І як вітер тебе не колише,
Ти заснути не можеш. Хіба

Часом зайдеш у хащі соснові
І там знайдеш глухий уголок,
Позбираєш всі думи і знову
Переглянеш життя за часок.

Скільки радості там було й горя,
А найбільше за все — помилок.
Розгорнути б усе — буде море,
Море горя, страждань і думок.

Осінь, осінь моя золотенька!
Я цю пору найбільше люблю,
Вона щедра, як рідная ненька,
Віддасть серце і душу свою.

1986.

БУРЯ

Розгулявся вітер
По сосновім бору,
Він цілує віти
І веде розмову.

То чути там ніжність,
Ласку і турботу;
То чути, як грізно
Хтось йде по болоту.

Він гне все й ламає,
Усе він руйнує,
І міри не знає —
То буря бушує!

Якщо поселилась
В душі твоїй буря,
То дуже багато
Пізнаєш ти горя.

Тут будуть і сльози,
І дика розпука.
Аж страшно подумать,
Яка то вже мука.

Та треба мати мудрість
І розум холодний;
Й боротись завзято,
Як месник народний.

1983.

ВІЧНИЙ БІЛЬ

Ти не прийшла, як домовлялись ми,
Ти не прийшла на другий, третій вечір,
А я все ждав, вмиваючись слізьми,
І в простір розсипав обідні речі.

А потім знов якимось зустрілись ми
І ти вину відчула за собою,
І ти уже вмивалася слізьми,
Але розмова в нас була сухою.

І рознесло по світу нас життя,
Хто був на півночі, а хто на півдні;
І розбираючи минуле, я
Скажу тобі, що ми обоє винні.

Ту тріщину, що нам життя дало,
Уже нічим не міг я залатати.
А іноді так боляче було,
Що я тобі не можу передати.

А час летів, летів, немов стріла,
Інерцію не в силі подолати,
А біль як хвор в моїй душі жила,
І було з нею тяжко дуже жити.

І, мабуть, вже оцей хронічний біль
Так до кінця залишиться зі мною,
І так життєвий вік шмигнув, як тінь,
У муках і болінні за тобою.

І на кінці моїх останніх днів
Я призову твій образ вічно милий,
Й скажу йому одну лиш пару слів:
"Кохав тебе", — й умру тоді щасливий.

1981.

СОЛОВЕЙ І ДІВЧА

Своїм співом соловейко
Вранці під віконцем
Розбудив дівча раненько
Ще аж до схід сонця.

Піднялось воно з постелі,
Усміхнулось мило.
Соловейко ж свої трелі
Розсипав на диво.

На землю падали вони
Й будили все живе.

І недоснило свої сни
Оте дівча мале.

Так схватилося з постелі,
Прибрало тут усе;
Швидко вибігло з оселі —
Там сонце золоте

Розсипало сміх навколо
До себе звало всіх,
Й те дівча, таке чудове,
Відповіло на сміх.
Засміялось, заплигало
І босе по росі
За метеликом ганялось.
А ми сміялись всі.

1997.

НЕ ЗАБУДЬ

О забудь, о забудь!
Що смертний ти в цім світі,
Що смерть тебе коли-небудь
Спіймає в свої сіті.

Відчинить двері тобі в світ
Страшний і невідомий,
Махне рукою на привіт
І... оставайсь здоровий.

1981.

СКРИПАЧ

Пішла я в парк. Людей багато.
Стояв там шум, і жарти й сміх.
Було, здається, якесь свято
І всі прийшли шукать утіх.

Нам із трибуни об'явили,
Що зараз вийде грать скрипач.
Ми так раділи, так раділи:
Хай який-небудь буде грач.

І от він вийшов: невеликий,
Тонкий, чорненький пареньок.
Ми ждем. Напруження велике...
І він підняв тоді смичок.

Спочатку скрипка застогнала,
Потім полився тихий плач,

Потім молила, умлівала,
І раптом кинулась ускач.
І понесли нас оті звуки
В десяте небо, в височінь.
В молитві ми здіймали руки.
О, Боже, нас на землю скинь!
Ті звуки душу виривали,
По серцю били батогом,
Вони стогнали в нас, ридали
Й назовні виривались знов.

Ми всі були такі блаженні,
І такі добрі, мов святі;
Такі святкові, небуденні...
Що з нами роблять звуки ті!

Скрипач замовк, а ми мов п'яні
Були від щастя й доброти.
Аплодисменти так лунали!
Скрипач вклонивсь і став іти.

Його ми зором проводжали
Немов апостола того:
Бо все погане, що лежало
У наших душах, — утекло.

1992.

МЕТЕЛИЦЯ

Всю ніч метелиця була:
Стогнав і плакав вітер,
Земля на ранок одягла
Пуховий білий світер.

Дерева вкутались у тюль,
Сосна в платок пуховий,
Зима справляє сабантуй*
Веселий і здоровий.

Вона нас хоче звеселить,
Примусити сміятись
І хоч у кого щось болить —
Не треба прислухатись.

Якщо ж утратите цю мить —
Вона не прийде більше.
Тому ловіть її, ловіть,
Жаліть бо буде гірше.

* *Сабантуй* — свято.

1978.

СПОГАДИ

От і все, що залишилось:
Ні погроз і ні обід.
Серце боляче забилося
І у ньому море сліз.

Все що серце переборє
Залишає в ньому слід
Щастя згублене, чи горе
Обертається все у лід.

І цей лід холодний, гострий
Ріже душу мов мечем,
Часом рух необережний
Відзивається плачем.

Тушим цей вогонь свавільний,
Хоч не легко це зробити,
Але він собі повільно
Розгоряється й горить.

Він охоплює всю душу
І тоді у ній пожар.
Що робити тоді мушу,
Як залити отой жар?

І отак в такому борінні
Мов ракета мчить життя,
І в цім вихорі-бурінні
Обертає нас земля.

1994.

ОДНА МИТЬ

Та мить була така чудова,
Неначе казка чарівна.
Була сердешная розмова:
Природа. Вечір. Мрії й я.

І не було там більш нікого.
Була, забула я, весна!
І соловейка голосного
Лилася пісня чарівна.

Мені сімнадцять. І я трохи
Була закохана в когось.
В душі, звичайно, суматоха
І ще незрозуміле щось.

І оце все так охопило
Мене мов сяйвом золотим:

Пробіг вогонь якийсь по тілу,
Ударив током і сп'янив.

І мило так мені зробилось,
У серці ніжність і любов.
І потім все життя хотілось
Цю мить спіймати мені знов.

Але вона не появлялась —
Чудова, мила, золота.
Тим часом грізно насувались
Старечі, хмурії літа.

Але та мить в житті моєму
Блищала зіркою завжди:
Хоч не було багаття з неї,
Та не було і темноти.

1978.

ЗРАДА

На вид поважний чоловік
Із синіми очима —
В чужій сім'ї вже, майже, рік,
(Своя ж десь за плечима).

Що варті жінка і дочка,
Як в нього є Марія —
Красуня гарна і струнка,
Дарма що і... повія.

Вона його в єдину мить
Красою полонила —
І з того часу його мчить
Якась нечиста сила.

Схиля він голову свою
До неї на коліна,
В нестямі шепчучи: "Люблю,
Люблю тебе, єдина.

Вели, наказуй, все зроблю,
Дістану зірку з неба,
Гніздечко з золота зів'ю,
Для тебе, все для тебе!"

Вона так гордо підійма
Свої красиві очі,
А він не зна — кінець де дня
І де початок ночі.

І так тяглась оця "любов"
По горах і долинах,
Поки красуня наша знов
В других стала обіймах.

І ні погрози, а ні гнів,
Ніщо не зупиняло,
А він душею так болів...
Як би ви тільки знали.

Біда сподіяна комусь
Не промене, не пройде,
Вона повернеться до вас
І гнівно вас огорне.

Мораль тут схована така:
Не лізь куди не треба,
Не будь дешевше п'ятака.
Й не рвись з землі на небо.

1961.

МИНУЛЕ

Було то ранньою весною.
Над нами небо голубе
Висіло дивною фатою...
Тоді я покохав тебе.

Промчався час, пробіг стрілою,
Знов таке ж небо голубе;

Не зустрічався я з тобою,
Але кохав, кохав тебе.

Примчався час і ти другому
Стала дружиною давно.
Ношу я в серці біль і втому,
Але кохання все жило.

Тепер поважна я людина,
І маю вже свою сім'ю,
Але ти в серці — мов перлина,
Ніяк тебе я не присплю.

У очі я дивлюсь дружині,
А очі бачу я твої.
І так було, так єсть і нині.
Ну що ж робити тут мені?

Для мене зараз насолода
У мріях згадувать ту мить,
Коли і юність і природа
Могли у дружбі щирій жить.

Як важко жити й не кохати,
Як страшно жити і кохать,
Коли коханої не мати
Й турбот її не відчувать.

1981.

СОЛОВЕЙКИ

Не співайте соловейки,
Не хвилюйте душу
Ви співаєте гарненько,
А я плакати мушу.

Ви в душі моїй збудили
Всі думки і горе
І такого наробили,
Що душа мов — море.

Мов пройшовсь по її грудях
Ураган з мітлюю,
Попогрався в моїх кудрях
І зник за горою.

Залишилась я з душею,
Що кипить як море,
Не зроблю нічого з нею.
Допоможи, зоре!

Попроси отого вітра —
Нехай не бушує,
Хай не будить того горя,
Що душу руйнує.

Я його з усії сили
Стараюсь приспати,
Щоб ті думи не робили
Так муки багато.

1978.

МРІЇ

Коли приходить Новий Рік —
Рожеві в нас надії.
На рік прибавився нам вік, —
На десять років мрії.

Потроху хочем ми всього
І щастя і удачі,
А не отримавши його...
Ох, душі в нас гарячі!

1980.

ЗУСТРІЧ

Тебе я жду і ти приходиш
У снах і мріях чарівних.
В моїй душі весну ти будиш,
Вінки плетеш із мрій моїх.

В садок виходим ми з тобою,
В саду співають соловії,
І місяць тихо над землею
Пливе в небесній глибині.

Про все ми довго говорили.
Потім про фронти розказав,
Як в Сталінграді німця били,
Як в Сталінграді він упав.

Ти говорив: "Про тебе думав,
Моя кохана, на війні,
Я так боявся, все здавалось,
Що не зустріть тебе мені.

Але як бачиш, ми зустрілись
Вночі в вишневому саду.
Ти постаріла і змінилась...
Ти жди мене, я ще прийду..."

Я жду тебе і ти приходиш
У снах і мріях чарівних
В моїй душі весну ти будиш,
Плетеш вінки із мрій моїх.

1952.

БЕРІЗКА

Вибігла з лісу берізка,
Ніжна така, чарівна,
Дивно кругом подивилась
І засміялась вона.

Звідкись узявся тут вітер,
З свистом рвучким налетів,
Коси чесать став березі
І цілувать захотів.

"Ти наймиліша із милих,
Маю немало я їх,
Та ні одна не збудила
Дивне щось в грудях моїх.

Ти мене вмить захопила,
Став зачарований я;

Думать не хочу я нині,
Щоб ти була не моя".

"Хлопче, пустуне зрадливий,
Думай — говориш про що:
Любиш на себе вважати,
Інші для тебе — ніщо.

Я ні за віщо не хочу
Бути в числі багатьох.
В милого мушу я бути
Завжди одна і — ми вдвох!"

Гостро берізка сказала
І усміхнулась тоді.
Вітер умить зашарівся
І покотився собі.

1985.

ПОСВЯТА МАТЕРІ

Матусю, кохана матусю,
Я тяжку дорогу пройшла,
Я жити уже утомилась,
Я горя багато знайшла.

Єдине, що я схоронила,
Єдине, що я зберегла —
До тебе любов, моя мила,
Крізь бурю життя пронесла.

Мої почуття всі зав'яли,
Надії погасли давно,
До тебе любов лиш, матусю,
Осталась така, як була.

Якщо говорять про порядність,
Про совіть людську говорять,
Якщо сюди й дружбу влітають,
То хочеться так реготать!

Нікому в житті я не вірю,
Я вірю одній лиш тобі;
Якщо мене горе спіткає —
Лиш ти будеш другом мені.

Я, може, не зовсім чутлива,
Не зовсім ласкава була.
Прости мене, люба матусю,
Прости ти мене, дорога.

1952.

СКРИПКА

Скрипка, скрипка, твої звуки
Рвуться, наче із душі.
Ось послухай, моє серце,
Серце стань і не диши!

Наче хвилі річки в берег,
Так об серце звуки б'ють;
Скільки радості і муки
В скрипці з звуками живуть.

Тут і сонце ясне світить,
Тут і місяць золотий;
Поцілунок тут дівочий
І не винний і святий.

Наче трелі соловейка,
Звуки скрипка розлива,
Які в них чудові чари,
Яка в них весна бува!

Якщо в вашому серденьку
Сум прихований лежить,
То й його ті звуки збудять
І примусять знову жить.

Якщо в вас той сум легенький,
То не бійтесь розбудить;
Якщо в вас, не дай Бог, горе —
То від звуків тих біжіть!

Звуки ті порвуть вам душу,
З серця вип'ють усю кров.
Може місце те обійдем,
Де колись жила любов?

Хай піднімуть вас ті звуки
У небесну височінь,
Й не про болі і розлуки
Хай гуде акордний дзвін.

Є на світі дивні чари,
Є жива свята любов,
Молоді гарячі душі
І кипуча в серці кров.

Скрипко, ти всю силу звуку,
Весь огонь в ті душі влий!
Щоб вони тебе носили
Частку хоч в душі свої.

1952.

ПОРТРЕТ

В своїй уяві я створю
Життя, яке найкраще,
А у фантазії візьму
Всі фарби, що є ясні.

То буде рай в душі моїй
І трошки на папері...
Але біда в картині цій —
Гулаг ніяк не стерти.

Які я фарби не візьму:
І білі, і рожеві,
Вони чорніють на біду
І рвуться в світ, у двері.

Давай я Сталіна сюди,
В картину цю вмішаю...
О, Боже, скільки я біди
З портретом оцим маю!

Уся картина, наче ніч,
Геть чисто почорніла,
А викинути його пріч —
Бо був він — є несила.

Так зіпсувалась вся моя
Задумана робота,
Та що зробити я могла —
Вся постать та — чорнота.

З душі не викинеш його
Й фантазія не прийме,
Й історик, думаю, цього
Теж легко не обійде.

Та що ти зробиш, як в житті
Були діла ті чорні,
І чорні ворони оті —
Вночі були моторні.

Поки був Сталін той умів
Діла свої ховати:
Хто свій язик держать не вмів
В Гулаг — учить мовчати.

Й розрісся так отой Гулаг,
Немов нова держава,
А страх був! О, великий страх!
Як і сама облава...

1994.

ГАРНИЙ СОН

Бува, часто мені сниться
Луг зелений, гай густий...
І тоді мені здається,
Що то край далекий мій.

В тім краю синіше небо,
Сяє сонечко ясніш...
Але шепче щось: "Не треба,
Навіть думати залиш..."

В дружбі там біда з бідую:
На біді там люди сплять,
Укриваються бідую
І біду саму їдять.

Там дійшли до того люди:
Ані їсти, ні вдягтись.
І коли воно все буде?
Лиш працой і не дивись!

Чимчикуй до "комунізму",
А що буде — не журись!
Не біда, що прать білизну
Нема чим. Ти веселись!

Та зате наше начальство
Має все потрібне їм,
І багате воно чванством,
Хоч і з розумом пустим.

Спеціальні в них крамниці,
Спецлікарні є у них...
І ніяк їх не цікавить,
Що в крамницях є для всіх.

Гласність трохи розбудила
І прогнала п'яний сон,
Піднялась народна сила,
І злякавсь хамелеон.

Затрусився, захитався
(Я б хотіла, щоб упав),
І ніколи не піднявся,
Хай би новий лад настав.

1989.

ВІТЕР, СТЕП І Я

Широкий степ, неначе море,
Тут є де вітру погулять;
Сюди несем ми своє горе
І любим з вітром розмовлять.

Цілуй мене, могучий вітре,
О, обіймай, широкий степ,
Нехай кохання наше зітре
І спомин про кохання й смерть.

Шепчи мені слова признання,
О, вітре, обіцяй любити!
Свою і молодість й кохання
Я вдруге хочу пережити.

Хто скаже, що я одинока,
У мене є вітер і степ,
І неба безодня глибока,
І серце розбите ущерть.

1942.

ЗАПОВІТ ОНУКАМ

Поки ви ще є молоді
Й не встигли ще гріхів накоїть,
То й оставайтесь такі,
Щоб не ховать гріхи ніколи.

Не обіжайте ви слабих,
Чи люди то, а чи тварини;
Обіди завжди будуть їх
Ходить за вами, наче тіні.

Життя прожити треба так,
Щоб зрілість і літа старії
Не ставили питання знак,
Й ховать не заставляли дії.

Це є важливе у житті,
Щоб розум був сильніш спокуси,
Щоб гордо голову нести
Й не дуть, як кажуть, собі в уси.

І щоб батькам не червоніть,
І будь в числі людей хороших,
Тоді так легко буде жить
Хоча у бідності й без грошей.

Нехай цей буде заповіт,
Як талісман у житті вашім.
Бажаю щастя, шлю привіт
І вам, і родичам всім нашим.

1997.

ПАМ'ЯТІ СЕСТРИ МАРУСИ

Ні, сьогодні, як ніколи
Ти сидиш в душі моїй.
І ця згадка серце коле
Й визива великий біль.

І як я не намагаюсь
Спогад цей в душі приспать —
Вся сльозами обливаюсь,
І не можу подолать!

В двадцять літ піти на той світ —
Це ж та юність золота!
І хоч світ цей, як пройдисвіт —
Рано шкода умирать.

У думках своїх я бачу
Тебе гарну, молоду;

І жалію, що ніколи
На могилу не прийду.

А могила є могила —
Горбик чорної землі.
Я завжди тебе любила,
Не забудь тебе мені.

Я пригадую минуле:
Ти весела, чарівна.
Те минуле незабуле
І як що — то ожива.

Я борюся із думками:
Бог створив розумно світ —
Живі боряться з бідами,
А для мертвих нема бід.

Вічний сон і вічний спокій,
Й темна вічно тишина,
І ніхто її не збудить —
Вище смерти сил нема.

1998.

БУРЯ

Зимою буря розходилась.
На діжурстві я в лікарні,
І все в вікно надвір дивлюсь:
Страшно там, а тут спокійно.

Реве, свистить, регоче, плаче,
Жбурляє снігом у вікно...
Й таке страшне воно, неначе
Викида з себе усе зло.

Не дай нам Бог на полі стрітись
З природнім явищем оцим —
Ти будеш довго ще боятись,
Якщо залишишся живим.

На другий день — сміється сонце,
Земля вся в білому вбранні.
Я знов дивлюся у віконце —
На те, що вчора було. Ні!

Давно та буря полетіла
У дальші, іншії краї.
Багато бід вона створила...
Та в нас нема уже її.

Сміється сонечко із неба,
Але мороз тріщить, тріщить,
Йому довести іще треба,
Що він уміє дошкулить.

Як ми в дорозі й недалеко —
То спішимо в свій рідний дім.
Змагатися із ним нелегко,
Він вміє доказать, хто він.

1992.

ЗАЛІЗНИЙ ЩИТ

Усе життя я прожила
І не вірилось ніяк,
Що серпастий-молоткастий
Дуже вдарить нас всіх так.

Він ударив що єсть сили
І мене й нашу сім'ю...
І тому я Джугашвілі
Так страшенно не люблю.

Всих "преступників" зігнав він
У холодний той Сибір,

І у голоді держав нас.
Хто не був, мені повір!

Він послав нас виправляйтесь,
Біле чорним називать,
Чорне в біле обертати,
Менше думать, менше знать,

Він створив паркан залізний
І закрив від нас весь світ.
І в щілину не пролізти
Через той жахливий щит.

Нам казали, що за щитом —
Там живе каліталізм,
В горі, в бідності заритий
І не те, що комунізм.

Нам війна відкрила очі,
Ми прорвали отой щит,
І щосили, і щомочі
Полились в той "страшний" світ.

1996.

Я ВІРЮ

От моя бідна Україна,
Скільки вона зазнала бід...
На попелищі, на руїні
Так жив й живе її нарід.

Але я думаю, я вірю,
Що прагнення на волі жить
Зітре в народі всю зневіру
І боротьбою завершить.

1994.

ЗМІСТ

Біографічна довідка	6
Спогади	10

Поезії

Моя Лохвиця	56
Воля	57
Іван	58
Жах	60
Пам'яті Тані Касперській	61
Пам'яті подруги	63
Вітчизна	64
Надія, Віра і Любов	65
Слава	67
Добро і зло	68
Мрії	69
Батькам	70
Бабуня Орися	71
Океан	73
Лебедята	74
Посвята молодим	76
Моя любима Україна	77
Спогади	78
Мрії	79
Королева-кукурудза	80
Добро і зло	81
Гулаг	82
Ми і час	84

Україна	84
Соловки	86
Полтава	86
Пам'яті сестри Марусі	87
Мрія і бажання	89
Мій бідний край	90
Каліфорнія	91
Пам'яті подруги	92
Берізка	93
Мрії	95
Серце моє, не журись	96
Північ	97
Христос Воскрес!	98
Ціна свободи	99
Убитий солдат	100
Чечня. I	102
Чечня. II	103
Чечня. III	104
Повинен розум верх узять	106
Молодята	108
Мій рідний край	110
Моє бажання	111
Я б хотіла...	111
Дивлюсь я на небо	112
Біда народня	113
Краса і дійсність	114
Сталінізм живе	116
Знаменитий дуб	118

Північне сяйво	119
З Новим Роком!	122
Новий Рік	123
Листок	125
Сталінська слава	127
Україна	128
Пам'яті А. Юриняка	129
Пам'яті Юриняка	131
Надія	132
Письмо другуві	133
Поминальна субота	136
Наші мами	137
Це є Україна	138
Батьківщина	140
Осінь	140
Фантазія	142
Великдень	143
Співачка	144
Великдень в Україні	146
Весна	148
СССР іще живе	149
Коли зустрічаються...	150
Літа летять	151
Мрії. I	152
Мрії. II	153
Молитва	154
Осінь	155
В Україні	156

Молитва до Бога	158
Пам'яті А. Юриняка	159
Бажання	160
Соловейко	161
Кремль	161
Осінь	163
Буря	164
Вічний біль	166
Соловей і дівча	167
Не забудь	168
Скрипач	169
Метелиця	171
Спогади	172
Одна мить	173
Зрада	174
Минуле	176
Соловейки	178
Мрії	179
Зустріч	180
Берізка	181
Посвята матері	182
Скрипка	184
Портрет	186
Гарний сон	188
Вітер, степ і я	190
Заповіт онукам	191
Пам'яті сестри Марусі	192
Буря	194
Залізний щит	195
Я вірю	197
Зміст	199

